

Pons Sendra, Guillem. L'agricultura como a motor de desenvolupament local de Pego (Alacant). Possibles alternatives. *GeoGraphos* [En línea]. Alicante: Grupo Interdisciplinario de Estudios Críticos y de América Latina (GIECRYAL) de la Universidad de Alicante, 2 de mayo de 2020, vol. 11, nº 126 p. 99-132 [ISSN: 2173-1276] [DL: A 371-2013] [DOI: 10.14198/GEOGRA2020.11.126].

<http://web.ua.es/revista-geographos-giecryal>

Vol. 11. Nº 126

Año 2020

L'AGRICULTURA COM A MOTOR DE DESENVOLUPAMENT LOCAL DE PEGO (ALACANT). POSSIBLES ALTERNATIVES

Guillem Pons Sendra
Màster en Desenvolupament Local i Innovació Territorial
Facultat de Filosofia i Lletres. Universitat d'Alacant (Alacant, Espanya)
Correu electrònic: guillem_ps96@hotmail.com

Recibido: 30 de enero de 2020. Aceptado: 02 de mayo de 2020

RESUM

En aquest treball s'ha estudiat l'evolució de l'activitat agrícola en la localitat de Pego (Marina Alta) fins avui en dia i com ha afectat socioeconòmicament en la configuració del municipi. S'ha centrat sobretot en els problemes globals i locals que provoquen una crisi del sector, així com el plantejament d'una sèrie d'alternatives per rendibilitzar l'agricultura centrades a beneficiar la població local.

Paraules clau: Pego, crisi citrícola, canals curts de comercialització, producte local, globalització de l'agricultura.

LA AGRICULTURA COMO MOTOR DE DESARROLLO LOCAL DE PEGO (ALICANTE) . POSIBLES ALTERNATIVAS

RESUMEN

En este trabajo se ha estudiado la evolución de la actividad agrícola en la localidad de Pego (Marina Alta) hasta el día de hoy y como ha afectado socioeconómicamente en la configuración del municipio. Se ha centrado en los problemas globales y locales que provocan una crisis del sector, así como el planteamiento de alternativas con el objetivo de rentabilizar la agricultura centrado en beneficiar a la población local.

Palabras clave: Pego, crisis citrícola, canales cortos de comercialización, producto local, globalización de la agricultura.

AGRICULTURE AS A LOCAL DEVELOPMENT ENGINE OF PEGO (ALICANTE). POSSIBLE ALTERNATIVES

ABSTRACT

In this work there has been studied the evolution of the agricultural activity in Pego (Marina Alta) until today, and how it has affected socioeconomically in the configuration of the municipality. It has focused on global and local problems that cause a crisis in the sector, as well as the proposal of alternatives with the objective of making profitable agriculture focused on benefiting the local population.

Keywords: Pego, citrus crisis, short marketing channels, local product, globalization of agriculture.

INTRODUCCIÓ

Per estudiar la situació actual de Pego en un sector concret com és l'agricultura, primerament s'ha de partir d'on venim, és a dir, la història que ha marcat les característiques actuals, a més de veure tots els factors interns i externs que han condicionat l'escenari actual. Una vegada adjuntada tota aquesta informació, cal buscar alternatives per a sortir d'una suposada situació d'estancament socioeconòmic, a partir d'altres models o exemples d'èxit en altres zones per extrapolar-ho en la mesura en què siga possible, tenint en compte que les característiques no són homogènies en tots els llocs.

D'aquesta manera, aquest estudi el que ha pretés ha sigut posar en context la zona de Pego i veure altres formes de fer les coses eixint dels circuits convencionals. A la vegada també ha intentat fer veure com al llarg de la història de la localitat ja hi han hagut canvis considerables en les característiques de la terra, a causa de diversos moments de crisi i s'ha sortit d'aquests gràcies a l'esforç de la població local.

LA METODOLOGIA I LES FONTS

Justificació

Les motivacions a l'hora de portar a cap aquest treball han sigut diverses. Per una banda, el sector agrícola està d'actualitat per la crisi que travessa estructuralment, i agreujada per la globalització econòmica que comporta la competència amb altres territoris i sectors. En aquest sentit, dóna la sensació que el turisme de sol i platja massificat siga l'única solució en el nostre territori a la regressió actual de l'agricultura, traspasant un gran nombre de treballadors i d'inversions a aquest sector. L'estancament socioeconòmic que viu Pego actualment degut a aquesta crisi i les propostes de solució errònies des del nostre punt de vista, com la construcció d'un camp de golf, sumat a les alternatives que s'entreveuen dins del mateix sector primari i que ofereixen una oportunitat de desenvolupament real, conclouen la justificació d'aquest estudi. A més, l'interés personal per la zona d'estudi així com de les alternatives de la temàtica tractada pel fet que apoderen la població local, han sigut essencials.

La metodologia

En aquest treball s'ha seguit un mètode inductiu, el més habitual en les ciències socials, el qual va del particular al general i en el qual es poden extraure conclusions generals a partir de les dades i informació concreta i particular. A pesar que aquest mètode científic es base en l'observació de la realitat i oferisca el problema de reduir l'estudi al paisatge observat, si es reforça en una bibliografia variada i extensa, es pot arribar a conèixer el territori àmpliament i profunditzant més concretament en el que ens interessa i tots els factors determinants que intervenen en l'organització de l'espai.

El mètode inductiu es divideix en quatre fases ben diferenciades, aquestes són: l'observació dels fets i el seu registre (coneixement del territori i decisió d'estudiar uns aspectes concrets), classificació i estudi d'aquests fets sobretot a partir de la bibliografia, derivació inductiva que parteix dels fets i que permet arribar a una generalització i finalment la contrastació. A la vegada, també resulta important establir el marc teòric-

conceptual del tema estudiat i plantejar els problemes del treball a la vegada que comuniquem els objectius de la investigació. Les hipòtesis es postulen després d'observar, analitzar i classificar els fets o esdeveniments, aquestes brinden una oportunitat al problema plantejat.

El marc teòric-conceptual

El marc teòric-conceptual en el que s'emmarca aquest estudi s'articula a partir de quatre consideracions clau. La vinculació de molts factors, objectes i fenòmens que conformen l'espai en si, condicionant i depenent els uns dels altres; la rellevància del fenomen global que delimita tots els territoris quedant aquests molt dependents d'organismes internacionals per al seu desenvolupament; fenomen enfortit per un model neoliberal que permet la liberalització de l'economia, el lliure comerç i la reducció del poder de l'Estat; i per últim, un esquema de relacions centre-perifèria i dominació-dependència que no sols es desenvolupa entre regions riques i subdesenvolupades, sinó també dins de les regions més capdavanteres trobem un cert grau de relacions d'aquest tipus entre diferents països.

Problemes plantejats

Els problemes plantejats suposen la fase inicial de la investigació, sense la qual no podrien haver-hi els objectius i les hipòtesis, els quals es troben entrelligats entre si. Els problemes que es plantegen en aquest treball són els següents:

- 1) El procés de globalització arriba a tots els indrets del món i a tots els sectors, l'agricultura no es queda fora, a més cal ressaltar també com la liberalització d'aquest sector està afavorint les grans transnacionals dedicades al sector primari. Quin paper juga l'agricultura tradicional, a temps parcial i minifundista en l'actual aprofundiment de la globalització i la creixent liberalització comercial?
- 2) S'està vivint actualment sobretot en el País Valencià una profunda crisi del sector cítricol, després de l'acord comercial de la UE amb Sud-àfrica i altres 5 països per importar cítrics sense quasi barreres aranzelàries ni els mateixos controls fitosanitaris. Té futur el cultiu dels cítrics en la localitat després d'aquest acord comercial amb Sud-àfrica?
- 3) La crisi agrícola impulsa a buscar solucions dins del sector agrícola. Quines alternatives agrícoles hi ha davant aquest escenari de liberalització comercial i crisi cítricol?
- 4) Fora de les alternatives agrícoles, es plantegen altres com per exemple explotar el sector turístic com han fet molts municipis de la Marina Alta, però Pego té suficient potencial turístic? Quina classe de turisme seria rendible potenciar? I sostenible?
- 5) L'equip de govern actual té present un megaprojecte per revitalitzar l'economia pegolina, el de construir un camp de golf amb 1300 cases adossades, el qual el PAI corresponent ja ha caducat, afirmant moltes persones que es tractava tan sols d'una estratègia electoral per guanyar un grapat de vots. Ara bé, considerant que ens trobem en un escenari de post bombolla immobiliària i d'emergència climàtica, el projecte del camp de golf suposa una alternativa real i sostenible al problema?

- 6) Davant un escenari tendencial, quines podrien ser les conseqüències a mitjà-llarg termini per al municipi?

Identificació dels objectius

Els objectius principals que persegueix analitzar i estudiar aquesta investigació són:

- 1) Anàlisi dels contextos global i local als que està exposat el sector agrícola pegolí.

El primer que analitzarem, ja que serveix per a posar en context en quin moment estem, les característiques actuals i qui són els actors principals que han permès l'escenari actual. Posarem especial èmfasi en els processos de globalització/mundialització, el tipus de model econòmic que permet les característiques actuals de l'agricultura i les organitzacions i tipus de polítiques que s'apliquen en aquest àmbit. Paral·lelament, posarem en context la zona d'estudi a xicoteta escala, per conèixer un poc els principals actors i així com les principals característiques socioeconòmiques i geogràfiques que determinen la zona.

- 2) Estudi de l'activitat agrària tradicional en la localitat i la seua evolució.

Estudiarem breument la història de l'agricultura en la vil·la de Pego per emfatitzar en la importància que ha tingut aquesta activitat econòmica en la història de la localitat.

- 3) Anàlisi de les alternatives que té Pego per sortir d'aquesta situació d'estancament.

Possibles alternatives que plantejarem com a solucions per intentar eixir de la situació d'estancament socioeconòmic que viu el poble actualment.

- 4) Emfatitzar en algunes problemàtiques clau que afecten el municipi, com poden ser la crisi de la taronja o el PAI Pego Golf.

Finalment, també emfatitzarem en alguns temes d'actualitat del municipi, com són la crisi de la taronja que es viu en tot el territori valencià i que augura un mal futur per al cultiu d'aquest fruïter, i la intenció del govern municipal de portar avant un projecte de camp de golf com a solució al problema d'estancament socioeconòmic que viu Pego avui en dia.

Les hipòtesis

Una vegada exposats els problemes als quals es volen fer front així com identificar els objectius, cal formular les hipòtesis. Aquestes són les següents:

- 1) Actualment no pareix que vagen a haver-hi grans canvis en el municipi, així doncs considerem que en un escenari tendencial, la població anirà descendint a poc a poc en els pròxims anys per culpa de la falta d'oportunitats de desenvolupar-se professionalment en Pego. D'aquesta manera, els índexs d'envelliment aniran creixent mentre que la població jove pel contrari disminuirà. Malgrat això, el fet d'estar prop de centres més dinàmics així com de comptar amb un bon clima, les conseqüències demogràfiques no seran tan greus, fet que no ocorreria en una zona de muntanya o del centre d'Espanya.

- 2) Creguem que el projecte del camp de golf, basat únicament en el creixement econòmic i deixant de banda aspectes de benestar social, afavoriria l'esgotament de recursos, l'especulació urbanística i la generació de riquesa per als grans empresaris de la indústria hotelera i immobiliària, i la precarietat laboral per als treballadors.
- 3) Les polítiques establertes per la Unió Europea delimiten molt els estats membres, d'aquesta manera, considerem que aquesta institució té com a missió especialitzar cada regió que la compon, dedicant cada zona en el sector que en teoria pot traure major potencial. Així mateix, el nostre territori té la característica de comptar amb un clima que atrau un gran volum de turistes, per tant tenim la teoria de què es voldria que en aquesta zona s'instaurarà el monocultiu del turisme primordialment.
- 4) Inevitablement s'han de buscar solucions per a la crisi agrària, davant de la crisi de la taronja considerem que cal diversificar els tipus de cultius que s'exploten en el municipi, intentant especialitzar-se en un cultiu que marque la diferència, com en el cas del nispro en Callosa d'en Sarrià o de diversos, i que al cap i a la fi siguin més rendibles i puguen garantir certs guanys per a l'agricultor. A més a més, s'ha de buscar sempre un producte que és diferència de la resta per la qualitat del mateix i sobretot posar en valor el producte de proximitat.

Les fonts

Les fonts utilitzades en aquest estudi han sigut de diversa índole, aquestes han estat condicionades com no, per l'escala a què fa referència la investigació, és a dir, el municipi de Pego. No obstant això, l'estudi també ha comptat amb referències bibliogràfiques que engloben un territori major com puga ser la Marina Alta o el País Valencià, o que directament són d'àmbit global. En aquesta línia, convé ressaltar com la toma de decisions de dalt cap a baix té molta importància en els temps que vivim, fent-se imprescindible analitzar aquest estudi també des d'una perspectiva global. Les principals fonts d'informació del treball han estat publicacions científiques, extretes sobretot del Grup Interdisciplinari d'Estudis Crítics i d'Amèrica Llatina (GIECRYAL), del portal de difusió de la producció científica hispana anomenada Dialnet i d'altres com la Gran Enciclopèdia Catalana o material bibliogràfic extret de la biblioteca de Pego. Per altra banda, el Portal Estadístic de la Generalitat Valenciana (PEGV) així com l'Institut Nacional d'Estadística (INE), han servit de suport oferint sèries estadístiques per poder conèixer dades de caràcter més quantitatiu.

La premsa escrita també ha jugat un paper important en aquest estudi, aquesta font permet un seguiment dia a dia dels esdeveniments, ressaltant sobretot en el tema de la crisi de la taronja com ha sigut una de les principals fonts per obtenir informació tant a escala autonòmica com municipal. Per últim, el contacte amb professionals del sector primari ha sigut essencial, destacant l'entrevista amb els tècnics del projecte de la xarxa agrícola del Creama i Carles Serra (comercial d'adobs) del 29 d'agost de 2019, per conèixer de primera mà el treball que estan realitzant. Aquesta entrevista fou de caràcter flexible per poder tractar la temàtica obertament.

CARACTERÍSTIQUES SOCIOECONÒMIQUES I GEOGRÀFIQUES DE LA ZONA D'ESTUDI

El municipi de Pego està situat en la comarca valenciana de la Marina Alta, concretament al sud del golf de València en l'andana litoral i incorporat en l'extrem del sistema Prebètic valencià extern. El terme municipal que consta de 52,51 km² compta amb tres sectors fisiogràficament diferents, el sector muntanyenc, la marjal i l'espai intermedi.

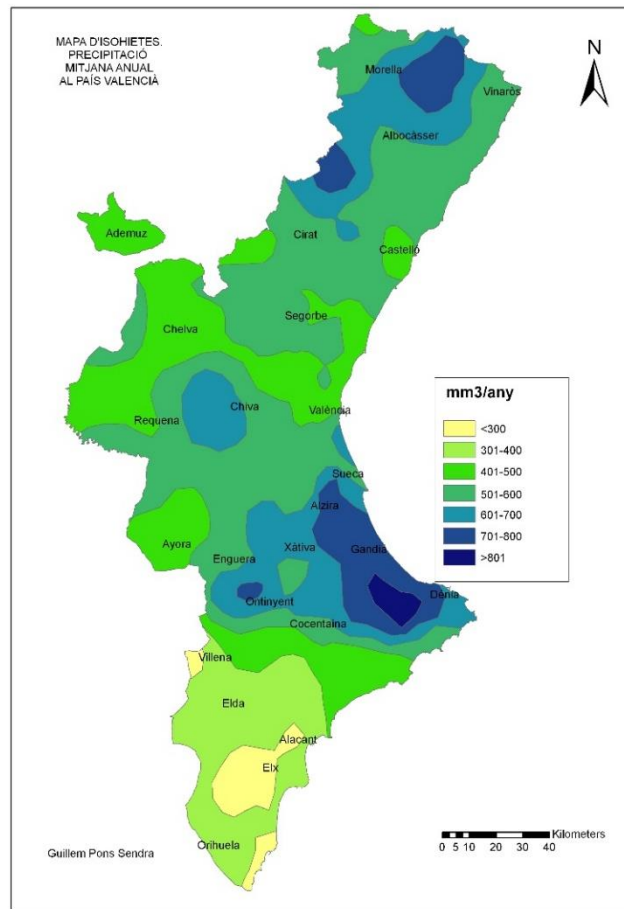
L'aiguamoll de la Marjal (7 km²) està caracteritzat per la riquesa d'aigües, per la gran biodiversitat tant faunística com florística i pel cultiu de l'arròs. A més, està declarat parc natural des de l'any 1994. En l'espai intermedi (21 km²) trobem el nucli del municipi i tots els camps de cultiu, destacant majoritàriament el conreu de regadiu, sobretot de cítrics i més concretament de la taronja. En els conreus de secà, molt menys extensos, destaquen les oliveres, els garrofers i els ametlers (Gran Enciclopèdia Catalana, 1988).

Com podem observar en el mapa de la figura 1, la zona de Pego és l'única del tot el territori del País Valencià en superar els 800 l/m² a l'any, sent per tant una zona amb importants recursos hídrics comportant que no hi hagen problemes d'auto abastiment per al consum humà i per a l'agricultura com aquest treball tracta, encara que d'altra banda amenaçat per la competència amb el sector turístic, que s'expandeix cada vegada més i més pel litoral, provocant cert risc de salinitzar els aqüífers davant l'extracció massiva d'aigua d'aquests.

Alguns exemples d'aquesta competència entre sector agrícola i sector turístic per l'ús de l'aigua, ho trobem en el conflicte anomenat com a "Guerra de l'aigua", que enfrontà les localitats de Dénia per una part i Pego-Oliva per altra, per l'obtenció i gestió de recursos hídrics d'aquestes dues últimes localitats. Més recentment, també trobem el conflicte per l'explotació d'un aqüífer situat en Segaria del que actualment es beneficien molts agricultors de les localitats de Pego i El Verger, i del que es preveu que abaste amb 500.000 m³ a l'any el municipi de Dénia davant el possible risc de salinitzar els pous de la zona.

Demogràficament, des de finals del segle XIX que teníem uns 6500 habitants fins a l'actualitat que tinguem aproximadament 10000 habitants podem dir que hi ha hagut un increment poblacional gradual fluix. Altres poblacions veïnes com Oliva, Dénia, Xàbia o Calp han experimentat un increment poblacional molt superior, es tracten també de municipis els quals el terme limita amb el mar i que durant la segona meitat del segle XX i principis del XXI el boom turístic ha comportat un augment de la superfície urbanitzada que junt amb el dinamisme econòmic que ha comportat el sector turístic ha permès que per exemple en el cas de Calp, es passarà d'uns 3000 habitants als anys 70 del segle XX a arribar als 30000 al final de la primera dècada del segle XXI, dels quals més del 50% suposa població estrangera.

Figura 1. Precipitació mitjana anual al País Valencià.

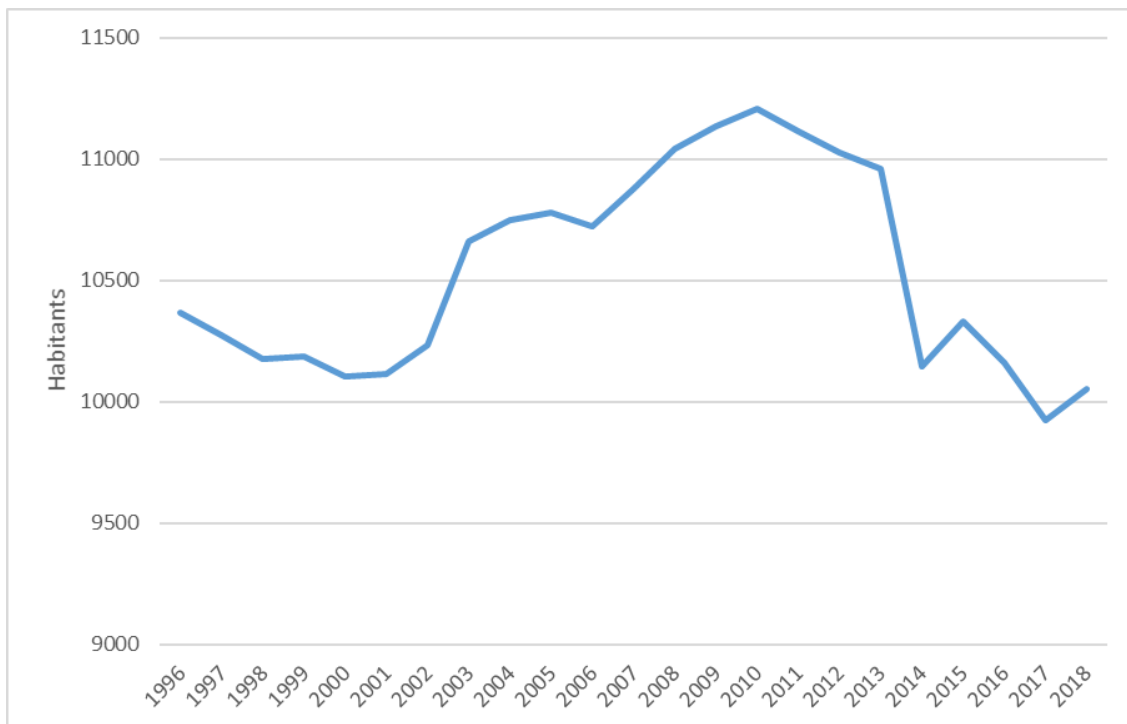

Font: elaboració pròpia.

Pego, al contrari que aquests municipis no ha patit de primera mà el fenomen turístic, i la seua economia ha residit tot aquest període en l'agricultura de regadiu, el cultiu de l'arròs i en menor mesura la petita indústria local i els serveis. Una economia que no ha comportat l'atracció cap a la zona de grans volums de població nova. Si bé, la pujança demogràfica de principis del segle XXI fins al 2010 va suposar l'arribada d'un gran volum d'immigrants per l'atracció del sector de la construcció, va suposar un nombre de persones que amb l'inici de la crisi van marxar de nou al seu país, baixant en picat des d'aleshores la població de la localitat com observem en la figura 2.

Figura 2. Evolució de la població de Pego.

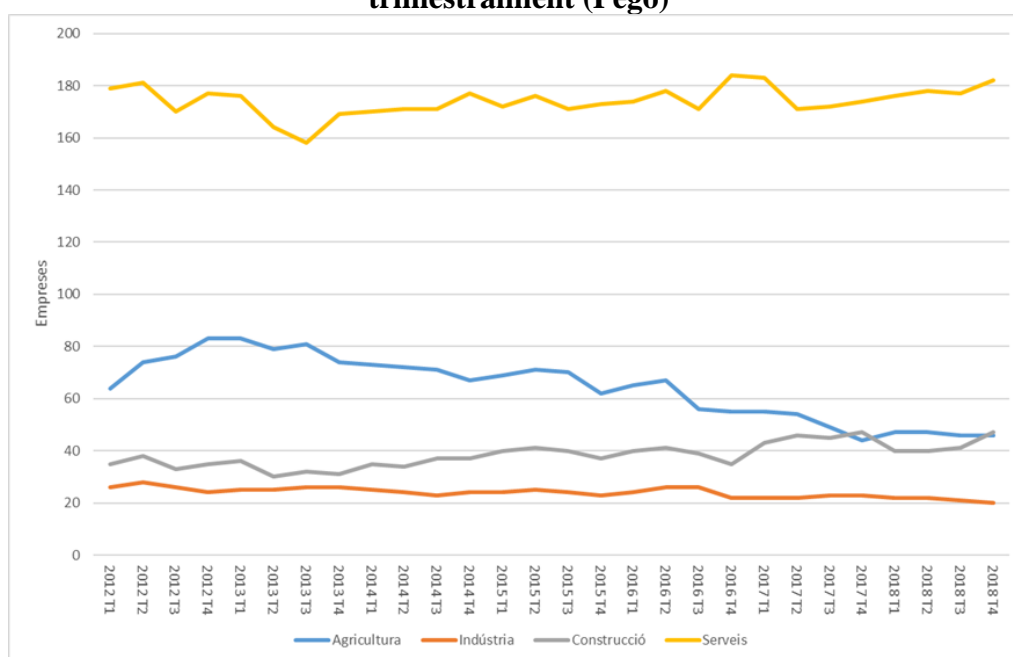

Font: Elaboració pròpia a partir de dades de l'INE.

Així doncs, trobem certa similitud entre l'evolució poblacional de Pego amb els diferents processos socioeconòmics que s'han anat originant sobretot des de principi del segle XX, és a dir, amb un estreta relació amb el sector primari i més concretament amb el conreu de l'arròs. A part del cultiu de l'arròs, durant els últims segles s'ha observat una reducció de les terres de secà en detriment dels tarongerars, sent avui en dia aquests cítrics els cultius amb més hectàrees dedicades en el terme. Es pot confirmar doncs que l'activitat humana més important en el municipi de Pego ha sigut sempre l'agricultura, tenint repercussions directes sobre el paisatge pegolí, pel fet que els cultius i les tècniques agrícoles signifiquen grans canvis socioculturals i mediambientals. Tanmateix, en l'actualitat les persones que es dediquen exclusivament a l'agricultura són molt poques, en certa manera degut als efectes de la globalització, liberalització dels mercats, falta de rendibilitat agrícola i la mala visió que es té d'aquest treball.

D'altra banda, el sector secundari en el municipi mai ha gaudit d'un pes rellevant, aquest s'ha relegat als afores del poble, on destaca sobretot la Cooperativa Agrícola, la fàbrica de gasa i petits tallers familiars de vehicles, fàbriques d'adobs, ferreteries, fàbriques de palets, fusteries... (GEA 2005, 2006). El sector de la construcció per la seua part, després d'uns anys forts de crisi amb la reducció d'un gran volum de treballadors així com d'empreses dedicades aquest sector, comportant l'emigració de retorn d'un cert volum de persones, està patint un lleuger repunt del nombre d'empreses com podem observar en la figura 3. El sector serveis, està sent actualment el sector més dinàmic de la població en tenir un major nombre d'empreses dins del municipi d'aquesta índole, així com en representar el 62'02% d'afiliats a la seguretat social sobre el total d'afiliats per sector d'activitat segons dades de l'últim trimestre de 2018.

Figura 3. Evolució nombre d'empreses segons sector d'activitat trimestralment (Pego)

Font: Elaboració pròpia a partir de dades del Portal Estadístic de la Generalitat Valenciana.

Si augmentem l'escala a la subcomarca de Pego i les valls (territori amb uns llaços molt forts), observem que la pèrdua d'importància de l'agricultura respecte altres sectors ha minvat la població considerablement. En els últims 22 anys, en aquests 5 municipis s'ha perdut un 3,88% de població, notant-se grans diferències entre aquests, la Vall d'Ebo és la localitat que més ha patit aquest fenomen, perdent el 34,69% de la seua població en aquest període de temps, el segueix la Vall de Gallinera amb una perduda del 13,64%, la Vall d'Alcalà amb un 11,83% i Pego amb un 3,06%, l'Atzúvia per la seua part ha sigut l'únic poble que ha augmentat un 13,57% la població en 2018 respecte a 1996, encara que des de 2012 s'observa una perduda de població constant (Quadre 1).

El fet que fa pensar que aquest territori no està perdut, és la seua relativa proximitat a centres dinàmics del litoral i el fet d'aprofitar el repunt demogràfic del litoral en la difusió del turisme residencial i gastronòmic, podent-se reinvertir aquests diners en l'agricultura, fomentant per exemple el tradicional cultiu de la cirera en la Vall de Gallinera o de l'arròs en la Marjal de Pego. En definitiva, enfront d'altres zones rurals més profundes, aquest espai es considera privilegiat quant a qualitat de vida, gràcies a un fenomen de "pendularisme" aprofitant-se tant del dinamisme del sector litoral que he nomenat com de la proximitat a nuclis urbans de grandària mitjana-gran i dels eixos industrials interiors (Hernández i Moltó, 2000).

Quadre 1. Perduda de població en les valls de Pego

	Població		Perduda població	
	2018	1996	Valor	%
Atzúbia	661	582	79	13,57
Pego	10052	10369	-317	-3,06
Vall d'Alcalà	164	186	-22	-11,83
Vall de Gallinera	589	682	-93	-13,64
Vall d'Ebo	224	343	-119	-34,69
Total	11690	12162	-472	-3,88

Font: Elaboració pròpia a partir de dades de l'INE.

MARC EN QUÈ ES TROBA L'AGRICULTURA

Agricultura industrialitzada i globalització

Per entendre bé la situació actual de l'agricultura de Pego així com de tot el seu teixit socioeconòmic, ho hem de fer primerament des d'una perspectiva global, i per tant estem obligats a estudiar com afecta el procés de globalització en aquest sentit. Podríem afirmar que la creació de l'Organització Mundial del Comerç (OMT) en 1995 suposa un pas molt important en la globalització de l'agricultura, entre altres mesures cal mencionar com es garanteix un millor accés als mercats mundials i s'eliminen pràctiques proteccionistes, fet que provoca un augment de les explotacions agrícoles, augment en la diversificació de productes per als consumidors i en teoria l'accés assegurat per a tot consumidor a un mercat (De León, 2018). Tanmateix, els països menys desenvolupats es troben amb moltes barreres per posar els seus productes al mercat davant la incapacitat de competir amb altres productes subsidats que vénen de regions més riques.

Augmenta l'hegemonia dels tres blocs econòmics més importants del món (Estats Units, Unió Europea, Japó i actualment augmentant la seua influència les noves economies asiàtiques), i creixen les desigualtats internacionals que proliferen entre altres coses moviments migratoris incontrolats o el creixement de la població urbana desenvolupant-se condicions de vida tercermundista en les metròpolis de les ciutats (inclòs en països desenvolupats), propiciats aquests i molts altres problemes per l'aplicació de polítiques neoliberals, on cada vegada, el paper de les decisions que es prenen localment van diluint-se, com també el pes del xicotet agricultor, "sense preus agrícoles justos per als camperols, és a dir, per dalt del cost de producció, el lliure comerç significa una explotació econòmica per als agricultors i degradació de terres i aigua" (Calderón i Ramírez, 2002, p.312).

El rumb al qual queden exposats els territoris com a efectes de la globalització, tan econòmicament, políticament o socialment, queda delimitat per les decisions que es prenen a un nivell més comunitari (sobretot dels grans blocs econòmics que he nomenat) un gran exemple el trobem ací en el País Valencià, amb el tractat de Sud-àfrica amb la UE que està afectant negativament als nostres cítrics. L'augment de poder de les grans multinacionals també creix, amb un futur incert per a l'agricultura, sobretot en el tema de

la sobirania alimentaria. L'abandonament de terres per falta de rendibilitat en molts indrets del món auguren encara més un futur on l'agricultura serà controlada per unes poques mans i tindrà un àmbit mundial. Tapia (2005) a més afegeix que cada vegada és menor el percentatge de persones que es dediquen a feines agrícoles, fet que a la vegada demanda una major tecnificació del camp, procés al qual molts treballadors agrícoles en pocs recursos no poden arribar.

La Revolució Verda iniciada en Estats Units a partir de la segona meitat del segle XX suposa un pas important en l'augment de la productivitat agrícola, en un món el que cada vegada hi havia més població. Iniciant d'aquesta manera l'agricultura industrialitzada, caracteritzada per ser molt més productiva, capaç de generar una gran diversitat d'aliments, que assegure una producció de vegetals i aliments per al benestar de l'ésser humà i que en certa manera també ha permès la globalització d'aquest sector a causa de l'inexorable augment productiu que s'aplica a la terra. Cal destacar també com en l'àmbit europeu durant els anys 40 i 80 del segle passat va dominar un tipus d'explotació agropecuària productivista que senta les bases d'aquesta agricultura industrialitzada.

Com senyala l'autor Nick Evans (2001), l'objectiu era assolir nivells nacionals d'autosuficiència, a partir de la intensificació per mitjà d'incrementar el rendiment per hectàrea (avanços de la Revolució Verda), concentrant les terres suposant a la vegada menys unitats d'explotació i més grans i per últim especialitzant-se, és a dir, tendint al monocultiu amb tot el que això suposa (riscos mediambientals, rigidesa de les explotacions i major endeutament).

Així doncs i tornant al tema de la Revolució Verda, s'observa que amb els mètodes tradicionals agrícoles on predominava un important retard tecnològic, el predomini de xicotetes explotacions i la desvinculació amb l'economia de mercat no es podria erradicar mai la fam i la desnutrició en els països menys desenvolupats. La Revolució Verda el que fa és usar varietats d'alt rendiment (VAR) que fins i tot en alguns casos multipliquen per 15 els rendiments. Les VAR, es recolzen en l'ús d'entrades complementàries (pesticides, aigua de reg i sobretot fertilitzants) sense els quals els increments serien irrellevants. No obstant això, en aquest intent en el qual s'estengué al camp la pràctica d'usar productes químics per a augmentar la productivitat, es trencà l'equilibri amb el medi ambient, contaminant sòl, aigua i aire com a conseqüència de la pràctica agrícola (Tapia, 2005). A més de problemes ambientals, també han esdevingut importants els problemes socials i de salut arran d'aquests canvis.

Si ens centrem en les conseqüències socioeconòmiques, les expectatives per als camperols eren grans, ja que veien com podien augmentar la seua riquesa en augmentar la productivitat, malgrat tot, les conseqüències han sigut ben diferents, sobretot en la pagesia de països subdesenvolupats. Ceccon (2008) afirma:

Es pot deduir que aquest model agrícola no va tenir un caràcter molt positiu per a la majoria dels camperols del Tercer Món. Per als treballadors rurals ha significat sous miserables, atur i migració. Per als xicotets propietaris, augment en els deutes per a l'obtenció d'entrades complementàries i augment de la pobresa. La revolució verda va vindre a oferir llavors d'alta productivitat que en condicions ideals i amb grans quantitats de fertilitzants i agroquímics poden garantir una alta productivitat. Però si falla qualsevol d'aquestes entrades

complementàries, hi haurà altes probabilitats de fracassos en la productivitat de les collites i no podran pagar-se els deutes contrets per a l'adquisició d'aquests.

Hui en dia també sabem que l'augment de la producció d'aliments no ha assegurat la seua distribució global i equitativa, el problema d'acabar amb la fam no s'ha solucionat com es digué per donar inici a la revolució verda. A més a més, el fet de modernitzar l'agricultura suposa a la vegada que un elevat progrés tècnic, una reorganització de la producció. Sorgeixen nous models organitzacionals amb motlles empresarials, mentre que els xicotets productors van sent expulsats o expropiats de les seues terres. Això provoca també una nova composició i modificació del treball, augmentant el nombre de jornalers eventuals i descendent com ja s'ha dit el nombre de propietaris de terres.

Aquest procés ha convertit l'agricultura en una indústria més, quedant molt lligada al mercat i al funcionament d'aquest, en el qual sols en zones molt pobres i rurals l'agricultura encara és un mitjà per a subsistir. Les conseqüències de la Revolució Verda han permés crear i consolidar una agricultura de tipus industrial molt productiva, una agricultura controlada per grans multinacionals del sector agroalimentari i del sector de l'agroquímica com per exemple Monsanto, i recolzada pels grans blocs econòmics mundials. Entre aquests actors determinen el joc i fixen les regles, deixant molts territoris dependents d'aquest joc i amb poques possibilitats de sortir d'aquest. "L'explotació familiar és la que està en perill d'extinció, mentre que els grans latifundis i empreses agroindustrials no tenen els mateixos problemes, és més, aquestes últimes i la gran distribució agroalimentària organitzada sota l'empara de l'economia de mercat, la globalització i l'empenta neoliberal, són les que directament o indirectament contribueixen a la precària situació de les unitats de producció familiars" (Segrelles, 2015, p. 9).

A escala europea, o millor dit a escala de la Unió Europea cal nomenar la Política Agrària Comú, considerada aquesta com un mecanisme de gran importància per a l'agricultura de la comunitat que delimita la rendibilitat de les collites i dels terrenys agraris a partir de les subvencions que proporciona, així com dels acords comercials amb altres blocs econòmics-comercials. En els seus inicis estava enfocada per a una comunitat deficitària en el que consumia, és per això, que la Política Agrària Comú fou concebuda tenint de referència les condicions del moment. No obstant això, les diverses transformacions que ha patit Europa en el tema de l'agricultura, feren que es passés d'una agricultura deficitària a la insostenibilitat per la saturació dels mercats amb càrregues excedentàries impossibles de posar en el mateix mercat, conduint a una intervenció elevada. Aquesta pressió, per no ultrapassar els excedents provocà el deteriorament de la renta agrícolà. Per realitzar els pagaments als agricultors s'han usat diferents mètodes, com el criteri de producció o el criteri de la superfície d'explotació, ambdues formes amb avantatges per als latifundis, ja que al comptar amb més terres produeixen més, inclús hi han hagut casos de terres no dedicades a l'explotació agrícolà com per exemple camps de golf o explotacions semi abandonades que han rebut grans quantitats de diners de la PAC (Segrelles, 2017).

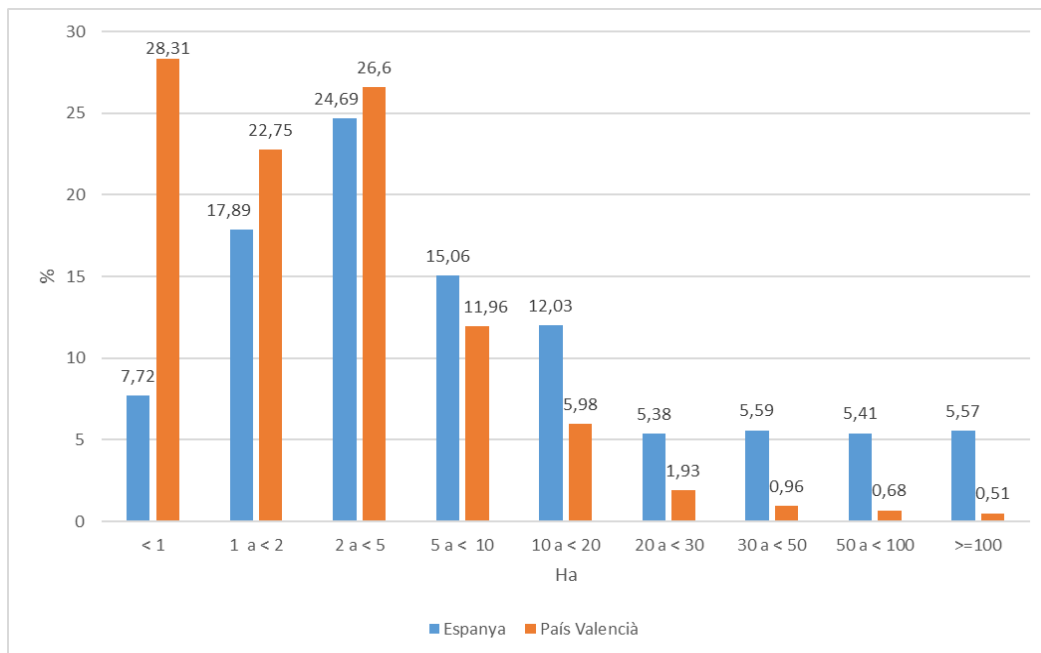
Agricultura regional

A objecte d'anar reduint l'àrea d'estudi, hem d'estudiar breument també les característiques principals del camp espanyol i valencià. A partir del Pla d'Estabilització de 1959 i fins al 1974 Espanya viu una època de creixement econòmic basat principalment en el desenvolupament del sector industrial i sustentat per l'emigració de treballadors del sector agrari, èxode rural considerat com un dels principals trets de transformació del camp espanyol del segle XX. Una crisi de l'agricultura tradicional intensificada per la crisi de l'energia i de les matèries primeres de l'època (Álvarez, 1977). D'aquest èxode rural també n'és causa i conseqüència a la vegada el procés de tecnificació, ja que es substitueix progressivament la mà d'obra pel capital sobretot en les grans explotacions.

Alguns trets distintius de l'agricultura valenciana que la diferencien de l'espanyola són: un minifundisme encara més acusat que en la resta d'Espanya (figura 4), gran % de treball a temps parcial i el legat històric i cultural que ha deixat l'agricultura en el nostre paisatge, ja siguen obres hidràuliques com les séquies o l'abancament en terrenys muntanyosos. No obstant això, el camp valencià actualment pateix problemes estructurals com l'acusat minifundisme que entre altres coses augmenta els costos de producció, a més de problemes com els baixos preus agrícoles, la manca d'aigua en algunes zones o les adversitats climatològiques que van creixent a causa del canvi climàtic (Sanchís, 2005). Per aguditzar encara més el problema, actualment s'està vivint un període de crisi encara més greu, centrat sobretot en l'acord comercial de la UE amb Sud-àfrica que afecta negativament als cítrics valencians.

El veritable problema de l'acord amb Sud-àfrica i altres cinc països (Botswana, Lesotho, Moçambic, Namíbia i Swazilàndia) és que agreuja una situació de per si ja complicada en el camp valencià. Als problemes ja existents de caire més conjunturals com el clima advers, les plagues o fins i tot l'afonament dels preus agrícoles per culpa dels distribuïdors, se suma aquest problema estructural, que encara no ha arribat al seu punt més elevat de fer mal. Aquest punt arribarà gradualment, quan les noves 10000 hectàrees de cítrics plantades en aquests països comencen a produir mandarines i arriben a la UE fins a 700000 tones. Les taronges per la seua part també patiran, actualment es poden importar taronges fins a finals de novembre quan els camps valencians estan plens de navelines i amb el nou acord aquest període s'expandirà (Bellido, 2019).

Figura 4. Grandària de les explotacions en Ha (2016). Espanya i País Valencià

Font: Elaboració pròpia a partir de dades de l'INE.

L'inici d'aquesta història té origen en 1999 quan la Comissió Europea signa un acord marc amb Sud-àfrica (únicament) basat en 4 objectius clau: reforçar el diàleg entre ambdues parts, recolzar Sud-àfrica en la seua transició econòmica i social, fomentar la cooperació regional i la integració econòmica del país en Àfrica Austral i en l'economia mundial i finalment, expandir i alliberar el comerç entre les parts (European Union Law, s.f.). En aquest acord que es posa en vigor a partir de 2004 també es permet exportar productes agrícoles a la UE. En aquest moment en què entra en vigor no s'estableix cap mena d'aranzel per a les mandarines, considerant que no eren un risc per als productes europeus, a les taronges en canvi se les aplica un aranzel del 16%. Això va permetre que es comencés a plantar en aquest país camps de mandarines gràcies a la rendibilitat d'exportar-les (Bellido 2019).

En 2016 amb la intenció d'ajudar a desenvolupar aquests 6 països nomenats anteriorment i potenciar així les relacions, la UE firma un acord que afavoreix l'entrada dels seus productes al mercat europeu. Aquest nou acord sols parla de taronges, ampliant el període en el qual poden exportar-les a Europa i reduint cada any un % de l'aranzel, fent que en 2026 aquesta fruita pugui entrar a Europa sense cap barrera aranzelària com ja passa amb les mandarines. Així doncs i com explica Bellido (2019) en la seua notícia, Jenaro Aviñó director d'AVA-Asaja senyala que la causa del fet que la campanya citrícola de 2019 no anés bé, no es deu a les exportacions sud-africanes que han sigut insignificants, sinó més aviat per altres problemes com el retard en la maduració dels fruits, perquè no ha fet fred en Europa o a causa de calibres menuts. En xifres, els agricultors va vendre entre 9 i 12 cèntims el kg en la campanya de 2019, suposant això un preu per davall dels costos de producció (Giménez, 2019).

Carles Peris secretari general de la Unió de Llaoradors, considera que s'han de revertir els problemes estructurals del camp valencià com és l'elevat minifundisme i proposa entre

altres coses: concentrar tota l'oferta d'agricultors no professionals en cooperatives, millorar les estructures agràries professionals, facilitar la compravenda de terres i modernitzar les explotacions, arribar a nous mercats, així com escalonar al màxim en el temps la producció de les varietats principals (navelina i clemelunes) per no saturar el mercat i que els preus no caiguen (Bellido, 2019).

A més a més, un dels factors clau d'aquest acord comercial de la UE amb països tercers és el de la competència deslleial, els productors sud-africans no tenen la mateixa obligatorietat que els productors valencians a aplicar tractaments en fred per evitar la introducció de plagues i tampoc en matèria d'aplicació de tractaments fitosanitaris. Aquests tractaments encareixen el preu del producte valencià sumat a les precàries condicions laborals dels països subdesenvolupats, fan que el producte sud-africà a Europa siga més competitiu en reduir aquestes despeses. Cal tindre en compte, que els acords comercials amb aquests països no suposen un ajuda que vaja en concordança a la cooperació al desenvolupament d'aquests països més pobres. En el cas dels cítrics, aquests estan plantats en grans latifundis controlats per uns pocs propietaris i que compten amb un gran nombre de jornalers que poden arribar a cobrar fins a 20 vegades menys del que es cobra ací. Una de les solucions demandada pel sector agrícola i recollida en les múltiples mobilitzacions i protestes per intentar pal·liar aquesta situació és la d'aplicar una clàusula de salvaguarda, com ja es va fer per a l'arròs quan es va veure afectat per les importacions de Myanmar i Cambodja (Serra, 2019). Aquest tipus de mecanismes estan plantejats per a casos en els quals en un determinat sector es produeix un impacte molt negatiu, amb possibles solucions com el manteniment dels aranzels o la suspensió de les importacions (Giménez, 2019).

Convé ressaltar que a l'acord comercial amb Sud-àfrica i altres 5 països, se suma l'acord amb Mercosur. Aquest altre acord comercial amb països tercers que encara no ha estat ratificat per la UE, també suposaria una competència deslleial i afectaria sobretot a l'arròs i de nou als cítrics, "l'acord busca abaratir els aranzels entre els productes que és comerciem a banda i banda de l'Atlàntic, per tant, podríem pensar que parlem d'un acord que és un win-win per a tots, el problema arriba quan agafem la lupa i mirem per sectors" (Andrés, 2019). A grans trets, guanya l'automoció europea i l'agricultura del Mercosur. Pel que fa als cítrics es liberalitzaria progressivament la importació de suc de taronja especialment de Brasil, podent entrar en una forta crisi les ja poques indústries dedicades a l'elaboració de suc i que donen eixida als fruits amb pitjor aptitud comercial, així mateix també entrarien taronges sobretot d'Argentina. Per l'altre costat, l'arròs importat del Mercosur entraria a Europa amb un aranzel molt baix, posant en perill la rendibilitat d'aquest cultiu produït en zones amb major sensibilitat mediambiental i sense quasi alternatives productives, com és el cas de l'Albufera de València o de la Marjal Pego-Oliva (Diari la Veu, 2019).

Per últim, altre problema és el de l'extensió del bacteri *Xylella fastidiosa*, que taponi i obstrueix el flux de saba bruta, provocant carències d'aigua o de nutrients. La propagació d'aquest brot de *Xylella fastidiosa*, trobat per primera vegada en la província d'Alacant, està ascendint cap al nord i ja comença a amenaçar també la província de València. "Amb la dècima actualització, la zona demarcada per control i seguretat davant la *Xylella fastidiosa* se situa en 134600 Ha i els municipis que es troben en aquesta zona passen de 60 a 73 (García, 2019). La majoria dels casos de positiu en aquest bacteri es dona en l'ametler i l'olivera, fent que una de les propostes per erradicar el bacteri siga la tala massiva d'ametlers sans per evitar més propagacions i que s'estenga, per imperatiu legal

exigit per la UE (Marina Plaza, 2019). Aquesta tala té connotacions negatives perquè provoca una crisi agrícola sobretot de l'ametler i una crisi del paisatge tradicional d'ençà de segles enrere que ha aconseguit crear una identitat cultural. Molts ajuntaments de la Marina Alta, agricultors i plataforma d'afectats estan realitzant diverses manifestacions per protestar contra una acció que consideren injusta.

AGRICULTURA EN PEGO. EVOLUCIÓ I SITUACIÓ ACTUAL

Canvis produïts en els cultius predominants. Arribada i extensió de la taronja en la localitat

Actualment, el paisatge agrícola pegolí igual que molts altres municipis litorals del País Valencià es caracteritza pel predomini de bancals replets de tarongers, a més del cultiu de l'arròs en la Marjal. No obstant això, s'ha de tindre en compte que el taronger des de la seua introducció al nostre territori allà pel segle V, havia estat considerat com un arbre de jardí principalment. Per tant, l'inici de l'expansió d'aquest cultiu a gran escala com a cultiu comercial no comença a produir-se fins a mitjan segle XIX, entre altres coses per la crisi dels antics cultius comercials que s'havien especialitzat en àrees de regadiu, siga la morera o el cànem (Besó, 2010).

El model de producció de la taronja en Pego és l'exportat del de la comarca de la Ribera, el qual en els seus inicis requeria grans inversions dels propietaris, ja que s'estengué per terres històriques de secà, fent que tan sols els grans terratinents i la burgesia pogueren cultivar-la, mentre que a partir del segle XX gràcies a l'articulació d'unes condicions més favorables el petit propietari també se suma a cultivar la taronja (Besó, 2010). Gràcies al botànic i naturalista Antoni Josep Cavanilles a partir de la seua obra "Observacions sobre la història natural, geografia, agricultura, població i fruits del Regne de València" de 1797 podem conèixer un poc millor l'evolució que ha patit l'agricultura en Pego des de finals del segle XVIII fins avui en dia.

Cavanilles (1797) a grans trets destacava els cultius de la vinya i el garrofer en les muntanyes, pels que ell anomena com industriosos naturals; en la marjal els cultius de magraners, moreres, blat de moro, blat i altres produccions varies; i finalment en les planes seques li cridava l'atenció la major importància que se li donava a les moreres (a més de produir seda, suposava un cultiu en alça i el fem dels cucs servia com adob) que a l'olivera.

Queda reflectit en aquesta obra com l'agricultor pegolí de finals de segle XVIII rebia bons fruits de la terra quan Cavanilles (1797) diu que: "per totes parts es veu que el llaurador demana riqueses a la terra, i que aquesta satisfà els seus desitjos". Com a resum se'ns diu que cultivaven fins a 2200 cafissos (mesura de capacitat d'àrids de distinta cabuda segons les regions que en castellà es coneix com a cahíces) de blat, 40 de blat de moro, 140 càntirs de vi, 250 arroves (1 arrova = 13 kg) d'oli, moltes més de garrofers, i gran quantitat de llegums, fruites i hortalisses.

Així doncs i com podem observar gràcies als escrits del botànic Cavanilles el paisatge pegolí de finals del segle XVIII no té res a veure amb el paisatge agrícola que podem presenciar avui en dia en la localitat. S'ha passat de cultivar majoritàriament moreres i blat en les zones planes i de marjal, i el cultiu de la vinya i la garrofa en zones

mundanyenques a pràcticament el monocultiu dels cítrics de la mandarina i la taronja. En el quadre 2 podem veure una estimació realitzada pel banc de dades territorial de la Generalitat Valenciana dels principals cultius de 2017 en Pego segons hectàrees, veient a simple vista com els cítrics (mandarina, taronja i una mica de llimó) juntament amb l'arròs ocupen quasi tot l'espai cultivat del terme. Els cultius de la morera, la vinya o el blat han desaparegut, d'altres com el garrofer s'han quedat residuals mentre que l'olivera es manté en algunes zones concretes, zones més elevades on l'aigua bombejada va tardar a arribar en comparació a altres llocs del terme i per tant es van mantenir aquests cultius de secà, encara que molts avui en dia ja funcionen per reg a degoteig, sumat a un clima millor per més presència d'ombria i pluja i una terra favorable fan possible que siga certament rendible aquest cultiu en aquestes zones.

Es pot afirmar per tant, que els cultius pegolins han sigut dinàmics al llarg dels últims segles, ja que han hagut d'anar adaptant-se a la rendibilitat comercial del fruit que donen, rendibilitat que depén de les lleis del mercat que no es poden controlar localment o que almenys no s'han donat formules per poder fer-ho. La història recent ens ha demostrat que l'agricultura no és estanca i que evoluciona, idea que va en discordança amb la de mantenir el paisatge agrícola tradicional que dóna identitat cultural a un territori, no obstant podríem dir que aquest paisatge ja es va perdre amb la introducció massiva de la taronja a partir de finals de segle XIX i principis del XX. Per tant la identitat cultural arrelada a la taronja que trobem en Pego s'ubica des de fa poc més d'un segle, i es tracta d'una idiosincràsia més relacionada a una escala major com la del conjunt del País Valencià.

Quadre 2. Superfícies conreades per hectàrees a Pego (2017)

CULTIVO	SUPERFICIE CULTIVADA (hectàreas)	CULTIVO	SUPERFICIE CULTIVADA (hectàreas)
ARROZ (CASCARA)	325	JUDIA VERDE	2
PATATA MEDIA ESTACION	2	GUISANTE VERDE	1
GIRASOL	1	HABA VERDE	3
COL Y REPOLLO	2	CALABAZA	3
LECHUGA	2	NARANJO DULCE	580
ESCAROLA	2	MANDARINO	867
ACELGA	2	LIMONERO	2
SANDIA	19	POMELO	6
MELON	2	LIMERO Y OTROS CITRICOS	22
PEPINO	1	GRANADO	2
BERENJENA	2	AGUACATE	4
TOMATE	3	ALMENDRO	2
ALCACHOFA	4	OLIVAR DE A. PARA ACEITE	24
CEBOLLA	2	ALGARROBO	24
ZANAHORIA	1	CAQUI	2

Font: Conselleria d'Agricultura, Desenvolupament Rural, Emergència Climàtica i Transició Ecològica.

Actualment un dels pilars del qual es pot recolzar l'agricultor és la Cooperativa Agrícola de Pego (Coopego), aquesta que gaudeix d'un pes bastant rellevant a escala autonòmica ofereix diversos serveis a més de generar un nombre considerable de treballadors tant fixes com temporals, així com discontinus fixes. Els serveis que Coopego ofereix es basen en assessorament, subministrament d'entrades complementàries a millor preu, seguiment per aconseguir una bona collita i que sigui rendible i la compra segura de la producció per als associats. A més, davant l'actual crisi agrícola, Coopego esta optant per una estratègia de diferenciació verda del producte local a partir de l'agricultura residu 0.

S'ha de destacar la funció del gestor de terres de la Coopego, permetent que amb la jubilació del propietari i la no voluntat dels fills de continuar amb el treball agrícola, la cooperativa dona la possibilitat de portar ells mateixos la terra i acordar un percentatge de guanys per a cada part o d'altra banda, entregar una part de la collita a la família propietària de les terres. D'aquesta manera es configura un banc de terres en el qual propietaris desinteressats en fer treballs agrícoles poden traure algun benefici sense haver d'estar pendents directament, i la cooperativa aconsegueix ajuntar diversos bancals contigus cedits per propietaris diferents, reparcel·lar-los en una sola explotació i així traure una major rendibilitat al fer més gran la parcel·la, facilitant l'entrada de maquinària o unificant un conreu exacte, "amb ella pretén mantenir la seua capacitat productiva, millorar la seua eficiència i reduir els costos de producció, evitar l'abandonament de parcel·les per falta de rendibilitat en l'activitat agrària i recuperar terreny que actualment està abandonat com a forma de recuperar alhora el paisatge propi de la comarca" (García, 2018). A més, no s'abandonen les terres amb tots els efectes negatius que això comporta (proliferació de plagues, erosió del sòl, augment del risc d'incendis, etc.).

Existeixen altres magatzems agrícoles en la localitat a part de Coopego, destacant l'empresa "Frutas Veleta" encarregada del comerç a l'engròs de fruites, especialment taronges, així com moltes altres empreses més enfocades a subministrar i proveir material o adobs per al treball de camp, "Cultifort", "Abonos Folques", "Textil Villa de Pego", "Tecnimogar" o "Casa del Campo Agro" són un bon exemple. Per tant, trobem un sector secundari molt relacionat en l'agricultura i que també dona treball en la localitat. A més, altra empresa agrícola important sorgida en Pego que va arribar a tindre un pes molt important a escala europea fins el 1995 amb la suspensió de pagaments va ser Pascual Hermanos. Destacar l'article de Joan Miquel Almela en la revista La Marina Plaza de 2014, on fa un reflexió molt interessant sobre el que va suposar aquesta empresa per a la localitat: els germans Pascual i la seua empresa donaren molt de treball al poble de Pego i, en aquelles o en millors condicions, empreses com aquestes són necessàries per a la vida econòmica d'un poble. A la curta i a la llarga, la desaparició de Pascual Hermanos ha marcat en molts aspectes la història més recent de Pego.

A escala comarcal cal nomenar el treball que està realitzant el Creama amb el projecte de la Xarxa Agrícola Marina Alta, emmarcat dins l'Acord Comarcal per a l'Ocupació i el Desenvolupament Local de la Marina Alta i inclòs en el pla de dinamització territorial Avalem Territori. Els objectius principals d'aquest projecte com ens relataren els seus tècnics, es basen a fomentar el producte de proximitat en la comarca, consolidar un jaciment d'ocupació, recuperar i consolidar el paisatge rural i entorns naturals, dinamitzar el món rural per aconseguir un relleu generacional i pal·liar la despoblació, implantar un turisme sostenible amb la base del sector agrícola i detectar necessitats formatives.

A pesar de ser un projecte que està iniciant-se, ja comença a emprendre diverses accions que tenen com a finalitat portar el producte directament del productor al consumidor, entre altres coses han aconseguit un conveni en el supermercat Masymas per vendre taronges produïdes en La Llosa de Camatxo sense intermediaris, i altre conveni en Baleària perquè els seus treballadors puguen rebre periòdicament una cistella de productes agraris de temporada d'agricultors de la comarca. A més han configurat un banc de terres conjunt que agrupa tots els bancs de terres dels diversos municipis de la Marina Alta. Un dels majors reptes que se'ls presenta com ens comentaren en l'entrevista és aprofitar la importància turística de la comarca on la gastronomia cobra molta importància per posar en valor el producte de la zona, i per això fa falta crear una xarxa entre producció

agrícola, productes elaborats, comerç o distribució i restauració o sector gastronòmic, on tinguen cabuda iniciatives turístiques alternatives diferenciades del sol i platja.

Cultiu d'arròs en la Marjal Pego-Oliva

En Pego l'arròs s'ha cultivat en l'espai de la marjal sobretot a partir de finals del segle XVIII, quan creix l'interés en la població per produir aquest cultiu, fent que es cree a poc a poc una cultura molt relacionada en l'arròs reflectida en l'economia, artesania, gastronomia o en el folklore, i que també ha comportat en certa manera la caracterització de Pego com a poble agrícola.

Des del segle XVI i fins aleshores (segle XVIII), l'activitat humana en l'espai de la marjal s'havia delimitat a la ramaderia, la caça i la pesca (Almela i Sendra, 2016). Cal tindre en compte que el botànic Antoni Josep Cavanilles no nomena en la seua obra de 1797 res del cultiu de l'arròs en Pego, per tant podem considerar que aquest començaria sobre finals d'aquest segle a agafar força. És ja en el segle XIX quan una sèrie de factors com la crisi de la pansa i de la manufactura de la seda i per tant del cultiu de la morera, les espentes dels grans propietaris pegolins per dur avant aquesta activitat, els preus en alça i amb una favorable tendència exportadora, a més d'una collita segura, els que feren possible que es consolidés el conreu d'aquest cereal. La colonització de la marjal per produir arròs dugué conflictes entre Pego i Oliva, conflictes sobre el control de zones així com per problemes heretats del passat relacionats amb el règim de les aigües. Es tracten en tot cas, problemes derivats de l'aigua en temes agrícoles entre aquestes dues localitats veïnes, que amb el pas del temps han unit forces per reclamar el control d'aquesta sobre altres localitats, i en temes de turisme que afectaven en part a l'agricultura (l'esmentada Guerra de l'aigua).

A finals de segle XIX l'arròs s'havia convertit en Pego junt amb l'incipient cultiu de la taronja en el conreu més predominant, "en 1870 es va constituir a Pego la primera companyia industrial dedicada al comerç i tràfic d'arròs, amb el nom de La Pegolina" (Almela i Sendra, 2016, p.72). Aquesta activitat tingué un impacte molt destacat en la configuració de Pego, famílies senceres en depenien únicament de l'arròs, podent dir que vivien per a l'arròs. "La producció d'arròs en 1892 s'estimava en 2400000 kg, altres produccions agrícoles menors eren els cereals, l'oli, el vi, la pansa, les figues i la seda, de tots els productes s'exportava només taronja, oli, pansa i arròs" (Almela i Sendra, 2016, p.75). El màxim esplendor de l'arròs en la localitat vingué en anys de postguerra (1939-1956), la constitució de la Comunitat de Regants encarregada de regular les aigües i les activitats dels camperols, juntament amb diverses crisis nacionals i internacionals (obrint un període d'autarquia), feren que augmentés l'extensió cultivada i d'aquesta forma també la producció (Almela i Sendra, 2016). D'especial importància resulta la Comunitat de Regants, sorgida arran de la Llei d'Aigües de 1879, com senyalen Almela i Sendra (2016).

En els anys 70 del segle XX a causa de diferents problemes que desembocaven en una falta de rendibilitat com la crisi del petroli o la manca de mecanització en la terra d'arròs per la constitució del terreny (principalment torba amb interrelacions d'argila i llim) i a la insuficiència de drenatge i tendència a la inundació, que impedia en moltes zones la utilització de maquinària i inclús de cavalleria, feren que entrés en decadència i que és deixes de cultivar durant uns anys, "fragmentació màxima de la propietat, mètodes de

conreu tradicionals i mà d'obra escassa i costosa" (Costa, 1977, p.364). Almela i Sendra (2016) a més senyalen el següent:

La política de preus a la baixa, la competitivitat de l'arròs d'importació i la severitat del treball sobre la zona pantanosa, portaren al camperolat pegolí a replantejar-se el treball a la marjal. Una estructura de la propietat amb petites parcel·les –moltes vegades dispersades-, la poca disponibilitat a la renovació de l'utilitat agrícola, el problema històric del control de l'aigua a la zona, en especial la baixa, i tantes i tantes coses que totes sumades esdevenien un paisatge descoratjador, improductiu i car de mantenir.

El treball unipersonal o d'àmbit familiar era de rendibilitat nul·la, els beneficis escassos i el treball angoixat. També, la rendibilitat de la taronja anava en augment i el sector terciari amb l'inici del boom constructiu proporcionava jornals molt més suculents i raonables. Enfrontada a altres arrossars, millor condicionats i amb capacitat d'introduir maquinària especialitzada, la marjal de Pego no tenia res a fer.

En aquesta línia, molts llauradors es tornen partidaris de donar-li altra utilitat a la marjal, volent dessecar-la per guanyar terreny de cultiu a favor de cítrics o d'altres cultius, projecte que va encapçalar l'Institut Nacional de Reforma i Desenvolupament Agrari (IRYDA) però que finalment fracassà, per culpa de la gran dificultat per controlar un sistema tan complex de reg i drenatge, i més després de les intenses pluges de 1982 quan les aigües tornaren a ocupar el seu lloc natural (Almela i Sendra, 2016). La declaració d'aquest espai com a Parc Natural en 1994, així com l'aprovació del Pla d'Ordenació dels Recursos Naturals del PN Marjal Pego-Oliva en 2004, el protegeixen davant aquestes amenaces mediambientals que xoquen de ple amb la idea de conservació de la fauna i flora típica d'aquest espai vulnerable. Cal tindre en compte que aquest projecte haguera comportat importants danys i conseqüències irreversibles a una zona humida generada durant milers d'anys, la restauració de la qual hagués sigut impossible.

Actualment i una vegada recuperat el conreu de l'arròs, podem afirmar que la forma de treballar la terra i conrear l'arròs no té res a veure amb les pràctiques tradicionals, les noves tècniques de treball augmenten la rendibilitat i fan que les pràctiques tradicionals autòctones de la zona queden guardades en l'estanteria per al record, perdent un poc d'idiosincràsia. Resulta evident doncs, que l'agricultor trie abans el camí de fer rendible la seua producció. Del que podem extraure de la història social de la marjal, és que aquesta l'han construïda els homes amb l'única intenció de traure-li profit ramader o agrícola (Almela i Sendra, 2016). Malgrat això, s'ha de tindre clar que hi ha barreres que no es poden sobrepassar, en aquest sentit, les mediambientals són essencials per mantenir un equilibri sostenible que permeta el cultiu de l'arròs en la marjal, l'únic conreu possible en aquest espai. Solucions per rendibilitzar al màxim aquest espai no poden passar mai per megaprojectes com Eurodisney o la dessecació d'una important zona humida, comportant la destrucció de l'equilibri ecològic, hem de recordar sempre que l'economia no pot estar mai per damunt de les lleis naturals.

Actualment l'arròs en la marjal viu pràcticament de subvencions, obtenint-se uns beneficis de 3000€/ha, "l'objectiu de les ajudes acoblades a l'arròs és garantir la viabilitat econòmica del cultiu, ja que generalment els preus que reben els arrossers resulten tan baixos que sense subvencions no podrien ni tan sols cobrir els costos de producció"

(Associació Valenciana d'Agricultors, s.f.). Solucions per rendibilitzar socioeconòmicament aquest espai poden passar per associar els productes del Parc Natural amb productes autòctons i de qualitat, i que a la vegada siguin compatibles o inclús positives amb la sostenibilitat de la marjal. És el cas de l'arròs Bomba molt demandat per molts restaurants associats a la cultura mediterrània, o l'arròs Bombó, varietat més especialitzada en receptes d'arrossos melosos o caldosos que aguanta la textura una vegada cuinats i absorbeix millor els sabors.

En aquest sentit, l'empresa Pego Natura que compta amb l'etiqueta de Parc Natural de la Comunitat Valenciana per oferir un producte natural com és l'arròs Bombó (a més també ofereix arròs Bomba, alvocats, taronges i mandarines), pot servir per a diferenciar un producte associat a valors mediambientals i culturals de la Marjal Pego-Oliva, és a dir, valors que es troben en plena ebullició avui en dia, a més de poder implicar la població pegolina per obtenir beneficis que van més enllà de l'econòmic, i que afecten també aspectes socials, culturals i ambientals. Qualitat i diferenciació en els productes agrícoles com en aquest cas, serien els conceptes clau per aprofitar els recursos i obrir un camí on el desenvolupament local del municipi no estiga vinculat únicament a turisme. Aquest últim, hem de recordar que en un territori especialment agrícola ha de servir per a complementar les rentes agropecuàries, no per a substituir-les (Segrelles, 2000).

Un altre problema nomenat que ha afectat negativament el desenvolupament del conreu de l'arròs ha sigut les xicotetes parcel·les dels propietaris. Durant el projecte de dessecació de la marjal, comença a dur-se a terme també gràcies al suport del 80% dels propietaris, el procediment de concentració parcel·laria. No ha sigut fins entrats ja en 2019 quan aquest procediment ha començat a prendre forma, l'empresa Tragsetac és la que està portant en marxa aquesta tasca, tanmateix, des de la Generalitat avisen que aquests treballs poden allargar-se fins a 5 anys, “completar tot el projecte és una tasca complicada, perquè primer s'ha de contactar i registrar a tots els veïns que tenen parcel·les en la Marjal, moltes d'elles han passat de pares a fills i en alguns casos s'han perdut els documents que ho acreditava” (Ortolá, 2018). A més, el govern autonòmic es compromet a comprar les terres que es troben en la zona de màxima protecció.

Diagnòstic situació actual

Una vegada tota la informació recol·lectada més la que ens han transmés alguns agents del territori, cal fer una anàlisi conjunt de la situació socioeconòmica actual de Pego, posant especial èmfasi en l'agricultura, amb l'objectiu final de plantejar o millor dit, anar fent forma a una estratègia de futur que esdevinga en un verdader desenvolupament local del municipi. Per aquesta anàlisi gastarem el mètode DAFO, el qual ens permet conèixer de manera estructurada les característiques internes i externes que afecten de ple a la localitat. A partir del diagnòstic, breument realitzem aquesta aproximació esmentada al tipus d'estratègia que es deuria seguir, ja siga de supervivència (reduint les debilitats i evitant l'increment d'amenaques), defensiva (enfortint els punts forts i eliminant les amenaces), adaptativa (evitant debilitats que impedisquen l'aprofitament de les oportunitats) o ofensiva (enfortint els punts forts per aprofitar les oportunitats).

Cal remarcar que una vegada exposat l'anàlisi DAFO i consensuat el tipus d'estratègia que s'hauria de seguir com a full de ruta, s'hauria d'enfocar l'anàlisi mitjançant també la metodologia HDP (del castellà, definición de hechos, desafíos y proyectos).

La metodologia HDP a grans trets està entesa per substituir el DAFO, creguem que l'anàlisi DAFO es queda solament en un diagnòstic de la situació que s'hauria de complementar per donar respostes. A més el DAFO està més encarat al món empresarial mentre que la metodologia HDP és més adequada per a una estratègia general d'una ciutat (Pascual, 2014). En aquest sentit, el DAFO es pot gastar com a substitutiu de la primera part del HDP, és a dir, la de definir els fets, a pesar que no seria 100% correcte. No obstant això, com aquest treball no suposa una planificació estratègica del municipi, sinó més aviat una posada en comú de la situació actual de Pego en un sector concret i la delimitació de certes alternatives per sortir d'una suposada situació d'estancament socioeconòmic, usarem aquest anàlisi com a aproximació als fets. Cal recordar que per a realitzar una veritable metodologia HDP, els processos de participació ciutadana a gran escala són essencials, i en aquest treball no hem tractat aquests per una sèrie de mancances tant econòmiques com de temps o d'estructura.

Anàlisi DAFO

D'aquesta manera, i com observem en el quadre 3, existeixen un gran nombre de determinants que a grans trets es resumeixen en: un gran nombre de problemes estructurals i conjunturals, amenaces de caire globals i de competència entre sectors, fortaleces basades sobretot en el capital cultural de la població i oportunitats en temes de sostenibilitat i cooperativisme.

Quadre 3. Anàlisi DAFO. Agricultura i altres sectors secundaris (Pego)

Debilitats	Amenaces
<ul style="list-style-type: none"> • Acusat minifundisme • Poc relleu generacional en l'agricultura • Manca d'una estructura i estratègia clara per a l'agricultura • Desconeixement de les cooperatives de consum • Funció residual de la cambra agrària • Mentalitat conservadora • Fuga de talent jove del municipi i poca captació del mateix • Petit comerç en declivi i sector secundari pot potent • Males comunicacions de transport • Dependència institucions superiors i intermediaris 	<ul style="list-style-type: none"> • Terciarització de l'economia en la comarca • Creació de marques d'arròs desvinculades de Pego (Arròs Dénia) • PAI Pego Golf • Decisions presses per institucions superiors que afecten negativament el nostre territori • Crisis taronja i Xylella fastidiosa • Globalització • Centre comercial d'Ondara (respecte al comerç)
Fortaleces	Oportunitats
<ul style="list-style-type: none"> • Experiència i tradició agrícola • Existència d'un sector secundari i terciari de provisió del camp • Serveis prestats per part de Coopego • Localització estratègica • Importància de la gastronomia en la comarca • Bones característiques geogràfiques (prop del mar, muntanya i marjal) 	<ul style="list-style-type: none"> • Aprofitar cultius en auge que es compren a millor preu • Conscienciació de la gent en productes ecològics • Parc Natural Agrari • Cooperatives de consum i canals curts de comercialització • Associacionisme agrari (SAT, Cooperatives de treball associat) • Funcions més tècniques de la cambra agrària

	<ul style="list-style-type: none"> • Creació d'una Cooperativa municipal • Formació professional orientada al sector agrícola • Aprofitar les característiques geogràfiques per impulsar la creació d'empreses associades a turisme d'aventura i natural
--	---

Font: Elaboració pròpia.

Així doncs, una vegada analitzat els principals factors interns i externs que determinen Pego en temes agrícoles així com en altres sectors econòmics, considerem que l'estratègia adaptativa en la qual s'eviten les debilitats internes per aprofitar les oportunitats és la més apropiada per al municipi de Pego. Pensem que les debilitats internes pegolines en aquest àmbit poden revertir-se si s'aprofiten bé les oportunitats acabades de nomenar, sempre buscant el desenvolupament local del municipi, entés aquest breument definit com l'assoliment d'una vida digna per a les persones.

ALTERNATIVES A L'ACTUAL MODEL AGRÍCOLA PEGOLÍ

Una vegada posat en context la situació actual del municipi, l'evolució d'arribada a aquest punt i tots els factors externs i interns que ho ha determinat, ara cal parlar d'algunes alternatives més directes que es plantegen en aquesta línia d'aprofitar les oportunitats i evitar les debilitats. Del mateix mode, analitzar de manera breu els projectes o actuacions que s'estan plantejant des del consistori.

Diversificació de cultius

La diversificació dels cultius més extensos per altres més estratègics pot esdevenir el primer pas per intentar canviar les característiques del camp pegolí. La clau d'aquest canvi que recau en buscar sempre les oportunitats que ofereix el mercat, compta amb l'inconvenient de la reticència de molts propietaris en realitzar aquest canvi i en la ferma idea de mantenir els tarongerars (majoritàriament) per què és el que sempre han vist i fet, i en definitiva és del que saben.

Des de fa pocs anys pel terme ja s'han començat a veure bancals amb altres tipus de cultius que fa ben poc eren inusuals, aquests són majoritàriament l'alvocat i la paulònia, amb resultats molt beneficiosos per als agricultors que han plantat alvocats, la paulònia per la seua part encara és prompte per extraure conclusions, ja que és un arbre del qual se'n poden traure beneficis al cap de molts anys. Per altra banda, la diversificació de l'oferta a partir de diversos conreus cultivats ecològicament, aprofitant d'aquesta manera l'augment de la demanda d'aquests, i de productes hortícoles poden tindre resultats positius.

L'alvocat està sent fins al moment el cultiu majoritari per qui estan optant els agricultors pegolins davant els baixos preus que es paguen per la taronja i la mandarina. En el quadre 2 que hem vist anteriorment, podem veure que en 2017 l'estimació d'alvocat en Pego era de 4 hectàrees de cultiu, xifra que actualment amb tota seguretat serà superior en tractar-se d'un cultiu en auge. Parlant de primera mà, es pot afirmar que el benefici de l'alvocat és molt superior al dels cítrics, de l'alvocat es poden extraure uns 2.000 € per fanecada

mentre que la taronja se situa en 3 € l'arrova, el que suposa uns 500/600 € per fanecada. Aquestes xifres suposen que amb una sola Hectàrea de cultiu se'n poden traure fins a 12.000 € de benefici.

Els avantatges de cultivar alvocats a part del millor preu de venda, també recau en el fet que el període de recol·lecció del fruit és molt ampli, sent aquest de novembre fins maig, a més en el País Valencià les plagues que el poden afectar són molt reduïdes, afectant positivament a les possibles entrades complementàries que s'han d'aplicar a la terra, ja que seran menys que en els cítrics. Per altra banda els desavantatges recauen en un major consum d'aigua que els cítrics, situant-se al voltant d'uns 20.000 litres/any per cada arbre, no obstant hem de recordar que l'alvocat és un arbre més alt i amb un diàmetre de copa superior que dona una major quantitat de fruits.

No debades, és un cultiu molt sensible al fred que no pot estar en qualsevol lloc, podent dir que aquest requeriment és tant un inconvenient com un avantatge. El rang de temperatura ideal per aquest cultiu se situa entre els 20 °C i 30 °C pel dia i entre els 10 °C i 20 °C per la nit, necessita lluminositat per això és important que els rajos entre a l'interior de la copa, i com més lluny de la costa millor, podent dir que el punt òptim se situa a partir dels 10 km. Aquestes característiques fan que no en totes les parts de Pego siga possible aquest cultiu, recomanant que es faça en zones de solana, per això s'hauria de posar la xicoteta pega de què suposa una alternativa parcial als cítrics, ja que no es pot plantar en totes parts (Levante, 2019). Del mateix mode, com ja he dit també suposa un avantatge, ja que en tota Europa sols és possible aquest cultiu en el sud d'Espanya, zones costaneres del llevant i el sud de Portugal.

Aquestes característiques han fet que la campanya 2019 de l'alvocat haja sigut de rècord al situar-se el preu en 3,3€/kg, encara que s'alerta que no tornarà ha haver-hi una campanya d'aquesta índole, a causa de diversos factors com els milers d'alvocats que s'han plantat per tot el món, acompanyat de la pèrdua de qualitat relativa que percep el consumidor europeu respecte a altres alvocats d'altres regions del món o l'augment de la producció propera provinent del sud de Portugal i del Marroc (Levante, 2019). Carles Serra, comercial d'adobs i expert en temàtica agrària amb el que s'ha parlat senyala que l'alvocat pot tindre una bona rendibilitat en la nostra comarca fins ací 10/12 anys, quan comence a entrar en Europa un gran volum de producció sud-americana sense quasi aranzels a causa de l'acord comercial amb Mercosur, tornant a posar sobre la taula el poder que tenen les nostres institucions per poder jugar amb la rendibilitat dels nostres camps. A partir d'aquest moment, s'haurien de plantejar altres alternatives de cultiu si finalment es ratifiqués l'acord.

De moment en València s'ha constituït una associació d'alvocat a escala nacional, anomenada Associació de Productors de l'Alvocat (ASOPROA), amb els objectius de coordinar i potenciar l'expansió d'aquest cultiu nacionalment. Arran de l'increment mundial en consum d'alvocat per les seues propietats saludables, s'està rendibilitzant molt el cultiu d'aquest fruïter traduint-se en preus dignes per al camp, consignes que des de ASOPROA volen protegir a partir de promoure l'associacionisme entre els agricultors d'aquesta fruita, unificar criteris productius i comercials i sobretot intentar diferenciar el producte local (Fruit Today, 2019).

El cultiu de la paulònia, es tracta d'un altre exemple d'alternativa que estan usant un nombre considerable d'agricultors del terme per traure benefici de la seua terra. La

paulònia es tracta de l'arbre de creixement més ràpid del món per extraure fusta. A més, resulta fàcil de cultivar, és resistent a les plagues i beneficiosa per al medi ambient en absorbir un gran percentatge de diòxid de carboni com senyalen molts experts en aquest cultiu.

De moment encara és prompte per delimitar quins seran els beneficis d'aquest cultiu, ja que els primers que ho plantaren encara segueixen esperant per comercialitzar la fusta, aleshores podrem tindre algun precedent. El que està clar és que és una fusta de gran qualitat que no està molt estesa en Espanya i que una vegada pugui comercialitzar-se, interessarà més comprar-la aquí que importar-la de països asiàtics amb despeses de transport incloses. No debades, Carles Serra ressaltava que s'esperaven uns guanys majors de la paulònia, així i tot senyala que per a tindre les terres ermes, millor plantar aquest cultiu que necessita poc de treball.

Una altra via esmentada és la de treballar en cultius ecològics i a més de proximitat i aprofitar així un sector que comença a tindre molta demanda en el mercat. Un cas paradigmàtic és Carrícola, municipi que en els anys 80 decidí apostar conjuntament pels cultius ecològics gràcies a la proposta d'una empresa francesa en comprar-los tota la producció de taronges si les produïen ecològicament, a partir d'aquest moment el municipi canvia per complet, frenant en sec la despoblació i configurant-se entorn d'aquesta forma de viure. A partir d'aquest moment i gràcies als beneficis originats, han construït un hostal rural, un mercat ecològic, han habilitat antigues escoles com albergs, inclús han substituït de la xarxa convencional de clavegueram per una depuradora ecològica (Jiménez, 2014).

Idees com aquestes es podrien implantar parcialment en Pego, sempre comptant amb el suport de tota una sèrie d'estructures com mercats de la terra, cooperatives de consum, convenis amb supermercats i botigues de la zona per vendre la producció com s'ha explicat en el cas de Crema o fomentant l'associacionisme a partir de cooperatives de treball associat o societats agràries de transformació. A més de tindre el punt de vista ficat en l'agricultura ecològica, cal pensar en un model productiu enfocat en l'hortalissa, ja que al contrari que molts fruiters que suposen una collita a l'any, l'hortalissa suposa feina més continua durant tot l'any.

Canals curts de comercialització

Els canals curts de comercialització (CCC en endavant), poden ser una ferramenta molt potent per tindre un major domini sobre l'agricultura, o millor dit, per poder fixar un preu rendible per al productor a la vegada que una major informació sobre el que menja el consumidor. Aquesta pràctica alternativa que alleugera i simplifica el nombre d'agents que intervenen, suposa mecanismes i procediments renovats en els diferents actes de selecció, envasat, transport, promoció i venda al públic.

López García (2011) defineix els CCC com: espais comercials en els quals producció i consum mantenen un alt poder de decisió quant a què i com es produeix, i pel que fa a la definició de valor d'allò que es produeix. A més, podríem afegir que suposa una cooperació molt potent entre diversos agents econòmics del territori, que al cap i a la fi el que fan és buscar el desenvolupament econòmic local, a la vegada que s'enforteixen les relacions socioeconòmiques entre productor i consumidor. El que suposen els CCC, són fórmules tradicionals que s'estan plantejant com a alternatives davant la insostenibilitat

del model dominant basat en l'agroexportació. Respecte a la comercialització existeixen diverses formes de fer-ho, aquestes poden ser de dos tipus, on-line i off-line.

A pesar dels avantatges que es basen en no incrementar innecessàriament els preus dels aliments, el reforçament del teixit social, el suport al xicotet agricultor, un equilibri més sostenible amb el medi ambient o l'abaratiment del producte ecològic, els CCC no es troben molt estesos en la zona. No obstant això, existeixen alguns exemples com els convenis esmentats entre Creama i les empreses Masymas i Baleària, la Cooperativa de consum responsable Bosque Madre en Orba o el projecte de les ecoescoles portat a cap per Agricologia, que a més de promoure un canvi de pensaments i valors a partir de l'agricultura ecològica en els centres educatius en els quals tenen conveni, tenen signat un contracte per oferir als mateixos menjadors escolars productes ecològics de kilòmetre 0.

En Pego més concretament existeix el precedent d'un mercat de productors setmanal anomenat Terra de Pego Mercat de la Vila, que tenia com a objectiu fomentar i defensar els productes autòctons de la zona per garantir preus dignes, fomentar l'economia i crear llocs de treball, a partir del CCC. Malauradament aquest projecte finalitzà a finals de 2015 per totes les traves que es posaven per dur-ho avant, entre les quals destaca la mala ubicació del mercat i la negativa de l'ajuntament a canviar aquesta. En la Marina Alta no obstant, trobem alguns mercats on els productes ecològics, de proximitat i temporada i sense intermediaris són l'objectiu d'aquests. D'aquesta manera podem establir una ruta que esdevindria pel Mercat de la Terra de Xaló, el Mercat dels Porxes a Benissa, el Mercat de la Foradà a la Vall de Gallinera, el Mercat de Laguar, el Mercat del Riurau a Jesús Pobre o el Mercat de la Terra de La Xara (Giner, 2017).

La idea de tornar a establir aquests CCC en Pego resultaria molt atractiva des d'una perspectiva sostenible i per tots els avantatges socioeconòmics esmentats del que se'n beneficiarien productors i consumidors. La reobertura d'un mercat de la terra, el foment a la constitució de cooperatives o grups de consum així com de societats agràries de transformació o cooperatives de treball associat, o l'impuls a contractacions públiques perquè escoles, guarderies i institut puguen comptar amb productes agraris locals serien un mode de posar-ho en pràctica.

Del mateix mode, caldria afegir que algunes plantacions agrícoles serien incompatibles amb els CCC per falta d'un mercat ampli per poder vendre la producció. En aquest sentit entra en joc la paulònia, la qual la fusta sols suposa la matèria primera per a la creació d'altres utensilis, i que almenys que haja alguna indústria en la zona especialitzada en algun derivat de la fusta de la paulònia, ha d'anar per mitjà de la gran distribució comercial. El cas de la paulònia, és extrapolable a altres productes com per exemple el vi moscatell, l'alvocat o les cirera (en aquest cas per superproducció). Així doncs, la idea utòpica en aquest cas seria aconseguir l'autosuficiència en tot allò que produïm sense necessitat d'importar-ho de fora, i a la vegada exportar tot allò que sobra a mercats excedentaris en aquestes produccions.

Potenciar turisme

Quan parlem de potenciar el turisme com a alternativa a l'estancament socioeconòmic que viu la localitat, ho plantegem com a sector que complemente el sector primari per obtenir unes rentes extra. A més, que ajude a potenciar els valors històrics, culturals,

naturals, gastronòmics i tradicionals del municipi, molt d'aquests relacionats en el món agrari. El que no es vol és centrar tots els esforços en aquest sector com han fet moltes poblacions properes, que en certa cert grau han conduït a què la Marina Alta siga la comarca amb les taxes de pobresa més altes de la comunitat.

La massificació turística de la Marina Alta s'ha donat pel bon clima i els bons paisatges que ofereix aquesta comarca del nord d'Alacant, portant a una expansió urbanística sense precedents en la costa i generant una important activitat econòmica que malauradament s'ha traduït en treball precari i estacional. Aquest fenomen que provoca en certa manera la desnaturalització dels llocs d'origen, l'acomodació del terreny per al visitant o problemes de gentrificació, no és el que volem en Pego, a més considerem que el nostre municipi tampoc té les condicions idònies per desenvolupar un turisme tan atractiu com les poblacions veïnes de Dénia, Xàbia, Calp o Teulada-Moraira.

El turisme que s'hauria d'explotar en Pego estaria més relacionat en el turisme de naturalesa en totes les seues vessants, començant per l'ecoturisme que suposa la contemplació, gaudi i coneixement del medi natural, tenint com a base les muntanyes i el Parc Natural Marjal Pego-Oliva amb la biodiversitat faunística i florística que ofereix, destacant la reintroducció de l'àguila pescadora en la marjal com a producte estrella en aquest sentit per al turisme ornitològic; turisme actiu amb la realització de diverses activitats esportives com pugua ser el senderisme tenint de base tot el sector muntanyenc de la subcomarca de Pego, Atzúvia i les Valls, ciclisme de muntanya o escalda; i per últim turisme d'espaiament en el qual la realització d'activitats recreatives i de contacte amb la naturalesa són el focus d'atracció, en un model orientat al relax on activitats com passejades en burro, en cavall o en bicicleta pel terme, en barca per la marjal o activitats relacionades amb el cultiu de l'arròs o altre tipus d'agricultura poden esdevenir importants. El foment del llegat històric de la zona així com de la seua cultura i gastronomia pròpia també poden complementar aquesta modalitat.

L'empresa Naturalismolife que ha iniciat la seua activitat fa relativament poc, es dedica en aquesta línia de donar a conèixer el territori de Pego i les Valls a partir de diverses activitats que ofereix, que són: senderisme, gastronomia, passejades en cavall, fotografia, pesca, apicultura, agricultura rural i educació ambiental. No obstant això, s'ha de ressaltar la manca d'allotjaments turístics amb els quals compta Pego, comptabilitzant-se tan sols un hotel, a més de tots els apartaments turístics que puguen oferir els habitants. Aquest factor unit a la complexitat per arribar al municipi per l'odissea que suposa arribar en transport públic fan que no siga fàcil desenvolupar aquest tipus de turisme, i que Pego siga menys competitiu en aquest àmbit respecte d'altres territoris que puguen oferir un producte similar.

Que s'està fent des de l'Ajuntament?

Per part de l'equip de govern s'estan posant sobre la taula diverses alternatives per sortir de la situació actual que viu la localitat. Des del nostre punt de vista estan realitzant accions positives com d'altres que opinem que suposen un error per a l'esdevenir de Pego, del mateix mode pensem que estan deixant de banda algunes funcions que podrien tindre un pes més rellevant, així com tampoc han recolzat prou projectes que fomentaven la feina i producció local.

Primerament, s'ha de destacar la creació de dos packs turístics (Pack Bullent i Pack Ambra) en línia amb el turisme d'espaiament i que van en concordança amb el foment de l'agricultura de la localitat. Per una banda, el Pack Bullent inclou en bicicleta fins a la marjal acompanyada d'un guia local, per gaudir d'un esmorzar de suc de taronja ecològic, passeig en barca pel Salinar, passeig pels llocs més estratègics de la marjal per observar la fauna i flora, tornada al poble per dinar un plat típic de la gastronomia pegolina, visita al museu de l'arròs per conèixer la història de Pego lligada a aquest conreu i finalment entrega d'un pack d'embotit tradicional i arròs bomba. Per l'altra banda, el Pack Ambra inclou el mateix que el Bullent, afegint un allotjament més desdejuni i l'assessorament en realitzar alguna ruta de senderisme de Pego, combinant d'aquesta manera turisme d'espaiament i turisme actiu.

Aquesta proposta per tant, uneix tots els valors més potencials de Pego (gastronomia, natura, agricultura, tradicions, història...) i els converteix en un producte turístic que si arriba a tindre èxit pot tenir repercussions en l'economia de la localitat: atracció d'empreses per crear hotels, albergs o altre tipus d'allotjament, guies locals d'acompanyament, constitució d'empreses de turisme actiu en la zona, impuls a l'agricultura ecològica, foment de l'arròs de Pego i les seues varietats, etc.

Del mateix mode que considerem que és una bona manera de fomentar un turisme sostenible en la localitat, sostenim que és un error reobrir el PAI Pego-Golf per diverses qüestions. Suposa tornar als anys de la bombolla immobiliària, molts terrenys serien expropiats a canvi de compensacions econòmiques als propietaris però sense poder a traure'ls profit mai més, suposaria la creació de llocs de treball poc qualificats i mal remunerats, aniria en sintonia amb la idea de crear un territori acomodat per al turista deixant de banda el benestar de la població local, les 1300 cases que acompanyen aquest PAI serien innecessàries davant el gran nombre d'habitatges buits amb què ja compta la localitat sobretot el centre històric, i per últim suposaria un esgotament de recursos molt elevat, destacant sobretot l'esgotament d'aigua tenint com a precedents els problemes que ja comencen a aparèixer per disputa de l'aigua amb altres municipis com Dénia o la situació actual d'emergència climàtica.

No obstant això, la clau del perquè ha caducat aquest PAI sense que l'agent urbanitzador realitze cap moviment per portar avant el projecte es deu a la competència de camps de golf que existeix en la zona i que fa que tinga cert risc fer-ne altre en Pego. Per tant, existeix el dubte de si la idea de donar una pròrroga a l'empresa mercantil és veritat, o més bé una proposta electoral per fer veure a la gent que tenen un projecte estrella per sortir de la situació actual.

Finalment, destacar com tampoc es donà en el seu moment un suport real al projecte del mercat de la terra de Pego, posicionant-se contraris al canvi d'ubicació del mercat i segons com comuniquen des de la mateixa organització, sense facilitar els mínims requisits per sanitat.

CONCLUSIONS

Hem pogut comprovar com la història de Pego i el desenvolupament socioeconòmic de la localitat ha estat estretament lligat a l'agricultura, des dels antics cultius de blat, morera i vinya fins als extensos bancals de cítrics de tarongers i mandarines, passant per

l'índestable conreu de l'arròs en la marjal compaginant èpoques daurades amb èpoques de crisis. Actualment, és ben sabut que el sector primari passa per un període de crisis, produït majoritàriament per crisis comercials, problemes estructurals i per l'elevat poder dels intermediaris, comportant una baixa rendibilitat de les collites i un cert estancament del municipi que es pot observar fàcilment en la pèrdua de població constant.

La manca de solucions enfront del problema per donar alternatives al sector primari o per crear un ambient amb condicions òptimes per al desenvolupament professional en qualsevol sector a personal qualificat, provoca una important fuga de capital humà i una poca captació d'aquest, fent que Pego es convertisca a poc a poc en una ciutat dormitori. Cal recordar que si el sector primari falla, pot fallar tot el sector secundari relacionat amb el camp que compta amb les empreses més punteres de la localitat, quedant tan sols un sector terciari amb poca força, ja que cal tindre present que el comerç es veu fortament amenaçat pels centres comercials i els grans establiments. A més, podem afirmar que estan havent-hi certs problemes per desenvolupar un vertader turisme en Pego, ja siga per les males infraestructures de comunicació o perquè un dels principals actius com és la marjal es troba lluny del nucli municipal.

No obstant això, s'aprecia en la història recent de Pego un sector primari dinàmic que ha anat acoblant-se i reinventant-se a les noves necessitats. D'aquest mode, pensem que aquest sector pot tindre futur si treballen conjuntament les institucions locals amb els principals actors en una planificació que esdevinga des del mateix territori, deixant de banda les consignes que vénen des de la UE així com tenint clar que la PAC no va a rendibilitzar-te l'agricultura, i més en una zona on el minifundisme està tan accentuat.

Per tant, una de les grans conclusions del treball és la falta d'una vertadera planificació estratègica en matèria d'agricultura en Pego per definir un model concret, que a més, pugui estar integrat en una planificació major de caràcter comarcal com és el cas del projecte de la xarxa agrícola de Creama. Una planificació que tinga l'agricultura com el centre del debat, però que a la vegada ajude a desenvolupar un turisme de naturalesa que retroalimente també el sector primari, per exemple posant en valor el conreu de l'arròs en la marjal com a quelcom singular per obtenir uns ingressos extra per als productors arrossers. El manteniment i creació de nous llocs de treball en magatzems i indústries de recolzament a l'agricultura, junt amb la importància en innovar acoblant-se a noves demandes com l'agricultura residu zero o l'agricultura ecològica han de ser objectius primordials. Tanmateix, el principal objectiu ha de ser el d'establir fórmules perquè siga el mateix agricultor el que tinga el pes més gran de decisió sobre el producte.

Aquestes fórmules es poden donar gràcies sobretot als canals curts de comercialització i a la creació de cooperatives que facen costat a aquesta idea. Per una banda, l'associacionisme agrari sí que està més o menys estès en la zona a través de societats agràries de transformació o cooperatives de treball associat, amb la finalitat d'unir forces per pal·liar el minifundisme i així obtenir subministres a millor preu i tindre un major pes a l'hora de vendre la producció. Per l'altra banda, les cooperatives o grups de consum està menys estès, i aquests serien la segona part de la cadena perquè el producte anés directament del productor al consumidor. A banda, queden també els projectes dels mercats de la terra en diferents municipis de la comarca i que en Pego seria interessant restaurar amb un suport real de l'ajuntament, convenis amb restaurants, supermercats i tendes de venda al públic per comprar productes directament dels agricultors o dels elaboradors artesans com està intentant fer el Creama, o convenis amb menjadors

d'escoles per comprar producte de proximitat i alhora educar en aquesta línia als més menuts com estan fent des de Agricolgia amb el projecte Ecoescoles.

Així doncs, el principal objectiu de l'agricultura en la Marina Alta hauria de ser el de tindre un full de ruta ben definida per dotar a la població local de ferramentes necessàries per a desenvolupar-se professionalment en l'agricultura, i que al mateix temps s'impregnen els altres sectors econòmics, i és per això que el projecte de la xarxa agrícola de Crema resulta d'especial necessitat. Pel que correspon a Pego, a banda d'integrar-se en el projecte de la xarxa agrícola per aconseguir uns preus més dignes per al productor, hauria de realitzar un pla de reorganització de l'agricultura, zonificant els cultius més òptims en el terme municipal amb l'ajuda de tècnics. L'objectiu seria que tots els productors no produïren el mateix pel perill de saturar el mercat, com podria ocórrer amb l'alvocat pels elevats preus que s'estan pagant, a més a més, es tracta d'un cultiu que en moltes parts del terme no podria arrelar, provocant rendiments decreixents. Recolzar la gestió i unificació de terres de la Coopego, establir un banc de terres amb ajudes socials per a la gent en menys recursos o enfocar formació professional en aquest àmbit també hauria d'estar integrat en aquest pla.

Es tracta per tant de diversificar l'oferta evitant possibles rigideses i dotar als agricultors i elaboradors de ferramentes per tindre un major pes sobre el preu del producte final. S'ha de tindre present també, que no tota la producció pot anar per CCC, ja que hi haurà un alt percentatge d'aquesta que no tindrà suficient mercat de proximitat, i que a causa de les condicions climàtiques d'altres regions és més òptim produir-ho ací, com a clar exemples trobem els cítrics, els alvocats, les cireres en la Vall de Laguar i la Vall de Gallinera o el vi moscatell característic de la Marina Alta. D'aquest mode, certs fruiters a diferència que la producció hortícola, cal que combinen canals convencionals amb canals alternatius de venda.

A pesar de l'auge de l'alvocat i la bona rendibilitat que està donant, en ser un fruiter delicat a certes condicions climàtiques considerem que no pot servir de cultiu diferenciador de Pego ni del conjunt de la Marina Alta com és el cas del nispro en Callosa d'en Sarrià, que ha aconseguit una agricultura enormement competitiva. La diferenciació d'aquesta zona en matèria agrícola estaria més relacionada a un desenvolupament sostenible que facilite a la vegada el desenvolupament d'un turisme natural i gastronòmic, seguint un poc el model de Carrícola a partir de l'agricultura ecològica, però en el nostre cas a partir de l'enfortiment dels CCC sense deixar de banda la producció ecològica i de residu zero. Representaria doncs, exemplificar el concepte de sobirania alimentaria.

A tall de conclusió breu podríem dir que enfront de la poca protecció que rep el sector agrícola espanyol i més concretament el valencià per part de la UE, s'han de buscar alternatives fora dels circuits convencionals, alternatives portades a cap per la base social de Pego i de la comarca. El problema de la rendibilitat de les xicotetes explotacions en un context globalitzat es tradueix en majors costos de producció, menor productivitat i descens de la competitivitat, en aquest sentit i com ja s'ha esmentat, és fonamental el cooperativisme i el treball en comú.

BIBLIOGRAFIA I RECURS ELECTRÒNICS

ALMELA, J. M. *Personatges de Pegò XVIII: Jose Maria Pascual, el rei Mides de la taronja*. La Marina Plaza, 2014.

ALMELA, J. M. y SENDRA, F. (2016). *La marjal de Pegò. Història i etnologia de l'arròs en un espai natural*. Alacant: Institut Alacantí de Cultura Juan Gil-Albert, 2016.

ÁLVAREZ, J. R. (1977). La agricultura ante la nueva situación. *Agricultura y Sociedad*, 1977, p. 61-80.

ANDRÉS, R. *Els guanyadors i perdedors de l'acord Mercosur-UE*. Via Empresa, 2019.

Associació Valenciana d'Agricultors. AVA ASAJA. Disponible en: <<http://www.avaasaja.org/index.php/prensa/notas-de-prensa/item/4467-la-propuestadel-gobierno-para-las-ayudas-acopladas-del-arroz-hara-perder-4-3-millones-a-losproductores-valencianos>>.

BELLIDO, A. Per què l'acord amb Sud-àfrica encara no és el principal problema de la taronja valenciana? *Diari La Veu*, 2019.

BESÓ, A. *Els horts de tarongers. Arquitectura i paisatge*. Tesis doctoral: Universitat de València, 2010.

CALDERÓN, G. y RAMÍREZ, B. R. (2002). De campesino yuntero a jornalero: neoliberalismo y desarrollo en el campo mexicano. In SEGRELLES, J. A. *Agricultura y espacio rural en Latinoamérica y España. Posibilidades y riesgos ante la mundialización de la economía* Madrid: Ministerio de Agricultura, Pesca y Alimentación, 2002, p. 265-321.

CAVANILLES, A. J. *Observaciones sobre la Historia Natural, Geografía, Agricultura, Población y Frutos del Reyno de Valencia*. Madrid: Imprenta Real, 1797.

CECCON, E. La revolución verde tragedia en dos actos. *Red de Revistas Científicas de América Latina, el Caribe, España y Portugal*, 2008, p. 20-29.

COSTA, J. *El Marquesat de Dénia: estudio geográfico*. València: Universitat de València, 1977.

DE LEÓN, G. La globalización y su influencia en la agricultura. *Anuario Jurídico y Económico Escurialense*, 2018, p. 389-410.

Diari La Veu. Les cooperatives agroalimentàries alerten que l'acord amb Mercosur perjudicarà l'arròs i els cítrics valencians. *Diari La Veu*, 1 de juliol de 2019.

European Union Law. EUR-Lex. Disponible en: <<https://eur-lex.europa.eu/legalcontent/ES/TXT/?uri=LEGISSUM%3Ar12201>>, s.f.

EVANS, N. Reflexiones en torno al modelo productivista de la agricultura y la ganadería. In GARCÍA PASCUAL, F. *El mundo rural en la era de la globalización : incertidumbres y potencialidades*. Madrid: Asociación de Geógrafos Españoles, 2001, p. 45-64.

Fruit Today. Valencia impulsa una nueva asociación de aguacate a nivel nacional. *Fruit Today*, 9 de abril de 2019.

GARCÍA, S. *Gestión en Común de Tierras: el plan de Coopego para rentabilizar los cultivos y evitar su abandono*. La Marina Plaza, 12 de abril de 2018.

GARCÍA, S. *El brote de Xylella se expande y alcanza también a otros 10 municipios de la Marina Alta*. La Marina Plaza, 26 de marzo de 2019.

GEA 2005. *Agenda 21 Local de Pego*. Alacant: Diputació d'Alacant, 2006.

Generalitat de Catalunya. *Gran Enciclopèdia Catalana*. Barcelona: Edicions 62, 1988.

GIMÉNEZ, M. Qué es la cláusula de salvaguarda que los agricultores piden a Europa para evitar el desastre de las cosechas de cítricos. *Eldiario.es*, 25 de enero de 2019.

GINER, C. *Els nostres mercats de la terra*. Alicante Plaza, 10 de gener de 2017.

HERNÁNDEZ, M. y MOLTÓ, E. La agricultura en la montaña de Alicante: situación actual y potencial futuro. *Investigaciones Geográficas*, 2000, p. 55-68.

JIMÉNEZ, B. Carrícola, el poble verd. *Nonada*, 12 de març de 2014.

La Marina Plaza. *Ayuntamientos y afectados por la Xylella convocan manifestaciones simultáneas contra la tala masiva de almendros en toda la Marina Alta*. La Marina Plaza, 25 de junio de 2019.

Levante EMV. El cultivo del aguacate avanza en busca de una agricultura rentable. *Levante EMV*, 2 de marzo de 2019.

LÓPEZ-GARCÍA, D. Canales cortos de comercialización como elemento dinamizador de las agriculturas ecológicas urbana y periurbana. *I Congreso Estatal de Agricultura Ecológica Urbana y Periurbana*, Elche, 6 y 7 de mayo de 2011.

ORTOLÀ, B. El Consell privatizará la gestión de la concentración parcelaria de la Marjal de Pego. *Las Provincias*, 30 de enero de 2018.

PASCUAL, J. M. *El análisis HDP/FDP: Hechos, Desafíos y Proyectos en la planificación estratégica territorial*. Barcelona, 2014.

SANCHÍS, J. "Millorar", un plan de futuro para la agricultura valenciana. *Vida Rural*, 2005.

SEGRELLES, J. A. Desarrollo rural y agricultura: ¿incompatibilidad o complementariedad? *Revista Agroalimentaria*, 2000, p. 85-95.

SEGRELLES, J. A. Trabajo en común, agricultura familiar y desarrollo rural: un trinomio interrelacionado, complementario y necesario en el campo español. *Entorno Geográfico*, 2015, p. 8-28.

SEGRELLES, J. A. Las ayudas agrarias y sus repercusiones sobre la agricultura familiar en la última reforma de la Política Agraria Común (2014-2020) de la Unión Europea: ¿cambiar todo para que todo siga igual? *Boletín de la Asociación de Geógrafos Españoles*, 2017, p.161-183.

SERRA, H. La taronja valenciana es juga la seva supervivència. *Públic*, 8 de febrer de 2019.

TAPIA, R. La revolución verde y plaguicidas en el ambiente. *La Granja*, 2005, p. 47-50.

© Copyright Guillem Pons Sendra y Revista *GeoGraphos*, 2020. Este artículo se distribuye bajo una Licencia Creative Commons Reconocimiento-NoComercial 4.0 Internacional.

GIECRYAL

GRUPO INTERDISCIPLINARIO DE
ESTUDIOS CRÍTICOS Y DE AMÉRICA LATINA